

Klankonderwijs in groep 1?

eu

Het versterken van
het fonologisch
bewustzijn bij
successief meertalige
kleuters.

ui

oo

Samenvatting

Dit kleinschalig kwalitatief actieonderzoek vindt plaats op een reguliere basisschool waarvan 64% van de jongste kleuters succesief meertalig is. Deze kleuters worden thuis in één taal opgevoed en leren de tweede taal door de omgeving (Van Gelder & Visser, 2005).

In januari 2019 heeft groep drie de AVI en DMT toets (AVI en DMT, z.j.) onvoldoende gemaakt. 58% van de leerlingen die een onvoldoende scoorden op de DMT-toets zijn succesief meertalig. Ook zijn de resultaten van de dyslexiesignalering groep 2 (Van Druenen, Scheltinga, Wentink, & Verhoeven, 2017) en de signaleringstoetsen van Veilig leren lezen (Veilig leren lezen, z.j.) gemiddeld onvoldoende. De onderzoeksschool wil de resultaten vanuit de basis (kleuters) verbeteren.

Goorhuis en Schaerlaekens (2005) geven aan dat baby's tijdens de prelinguale fase klanken leren onderscheiden. Bij succesief meertalige kinderen is het niet vanzelfsprekend dat zij alle Nederlandse klanken kunnen onderscheiden en produceren (Coenen & Heijdenrijk, 2017). Zij hebben als baby geen Nederlands taalaanbod gekregen. Daar hebben zij klankonderwijs voor nodig. Om goed te leren lezen en spellen is het belangrijk dat het fonologisch en fonemisch bewustzijn goed zijn ontwikkeld (HCO, 2016). Tijdens dit kleinschalig onderzoek wordt onderzocht op welke wijze klankonderwijs het fonologisch bewustzijn bij succesief meertalige kleuters uit groep 1 kan versterken. Dit wordt onderzocht door het ontwikkelen van een nieuwe aanpak waarin het klankonderwijs, gebaseerd op de visie van Coenen & Heijdenrijk (2017,) een rol speelt.

Door het afnemen van een nulmeting wordt onderzocht welke klanken de kleuters onvoldoende beheersen. Deze klanken staan vervolgens centraal tijdens de klanklessen. Vanuit de bestudeerde theorie worden materialen en werkvormen geanalyseerd die tijdens de activiteiten, gericht op de bevordering van het fonologisch bewustzijn, worden ingezet. Belangrijke aspecten waar rekening mee wordt gehouden zijn de visie van de onderzoeksschool, een bij kleuters passend onderwijsaanbod en het thematisch werken. De geselecteerde materialen en werkvormen worden samengevat in lesbeschrijvingen. De lessen worden door de leerkrachten en de onderwijsassistente van groep 1-2 uitgevoerd en door middel van een interview met de leerkrachten geëvalueerd. Op basis van de evaluatie wordt de volgende les voorbereid. Het uiteindelijke doel is om een type les te ontwerpen die de leerkracht per klank kan aanpassen, zodat het fonologisch bewustzijn bij succesief meertalige kleuters uit groep 1 wordt versterkt. Tijdens de lessen maakt de onderzoeker gebruik van video-observatie. Aan de hand van de videobeelden en de Leuvense betrokkenheidsschaal (Laevers, 1987) wordt de betrokkenheid van de kleuters geobserveerd. Met deze gegevens kan antwoord worden gegeven op de vraag hoe de kleuters de activiteiten om het fonologisch bewustzijn te versterken ervaren. Dit wordt geobserveerd omdat kleuters niet toetsbaar zijn (Goorhuis, 2014). De gegevens uit de observaties worden tevens gebruikt tijdens het voorbereiden van een nieuwe les.

Met dit onderzoek wil ik een antwoord krijgen op de volgende onderzoeksvraag: 'Op welke wijze kan klankonderwijs het fonologisch bewustzijn voor succesief meertalige kleuters uit groep 1 versterken?'. Vanuit het onderzoek blijkt dat het in kaart brengen van de beginsituatie belangrijk is. Vervolgens moeten de aan te bieden klanken worden geselecteerd. Voor de les waarin een nieuwe klank wordt aangeboden, kan gebruik worden gemaakt van de basisles uit tabel 12 (pagina 27). Deze les kan naar eigen inzicht door de leerkracht worden aangepast. Voor de herhalingsles is nog geen vaste lesopzet ontwikkeld. Hier is meer onderzoek voor nodig. Het is belangrijk dat de leerkracht werkvormen selecteert die de betrokkenheid vergroot. Om de betrokkenheid aan te houden is het aan te raden om de les maximaal 15 minuten te laten duren. Het inzetten van uitnodigend visueel materiaal is een voorwaarde.

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1 Probleemanalyse	4
1.1 Inleiding	4
1.2 Aanleiding	4
1.3 Probleemstelling	5
Hoofdstuk 2 Theoretisch kader	6
2.1 Meertaligheid	6
2.2 De tweede taalontwikkeling	6
2.3 Klankonderwijs	7
2.3.1 Waarom klankonderwijs?	7
2.3.2 Leerstoflijn klank en letter	7
2.3.3 Opbouw klanklessen 'Zien is Snappen'	8
2.4 Hoe kan het klankonderwijs bijdragen aan de visie op kleuteronderwijs van de onderzoeksschool?	8
2.5 Onderzoeksvraag	9
Hoofdstuk 3 Onderzoeksstrategie en methoden	10
3.1 Onderzoeksstrategie	10
3.2 Respondenten	10
3.3 Procedure en onderzoeksinstrumenten	10
3.3.1 Deelvraag 1: Op welke wijze worden de activiteiten ter bevordering van het fonologisch .. bewustzijn voorbereid?	10
3.3.2 Deelvraag 2: Hoe verloopt het inzetten van het klankonderwijs?	11
3.3.3 Deelvraag 3: Hoe ervaren de kleuters de klanklessen ter bevordering van het .. fonologisch bewustzijn?	11
3.4 Triangulatie, validiteit en betrouwbaarheid	11
3.5 Planning	12
Hoofdstuk 4 Data analyse en resultaten	13
4.1 Op welke wijze worden de activiteiten ter bevordering van het fonologisch .. bewustzijn voorbereid?	13
4.1.1 Selectie van de aan te bieden klanken	13
4.1.2 Voorbereiding klanklessen	14
4.2 Hoe verloopt het inzetten van klankonderwijs?	20
4.2.1 Voorbereiding	20
4.2.2 Lesduur	21
4.2.3 Werkvormen	21
4.2.4 Materialen	21
4.2.5 Suggesties	22
4.3 Hoe ervaren de kleuters de klanklessen ter bevordering van het fonologisch .. bewustzijn?	22
4.3.1 Data Leuvense betrokkenheidsschaal	22
4.3.2: Gemiddelde betrokkenheidsschaalscores per respondent	23
Hoofdstuk 5 Conclusie	25
5.1 Deelvraag 1: Op welke wijze worden de activiteiten ter bevordering van het .. fonologisch bewustzijn voorbereid?	25
5.2 Deelvraag 2: Hoe verloopt het inzetten van het klankonderwijs?	26
5.2.1 De voorbereiding	26
5.2.2 Lesduur	26
5.2.3 Werkvormen	26
5.2.4 Materialen	26
5.2.4 Suggestie	26
5.3 Deelvraag 3: Hoe ervaren de kleuters de klanklessen ter bevordering van het ..	27

fonologisch bewustzijn?	27
5.4 Op welke wijze kan klankonderwijs het fonologisch bewustzijn voor successief meertalige kleuters uit groep 1 versterken?.....	27
Hoofdstuk 6 Discussie en aanbevelingen	28
Dankwoord.....	30
Literatuurlijst.....	31
Bijlagen	33

Hoofdstuk 1 Probleemanalyse

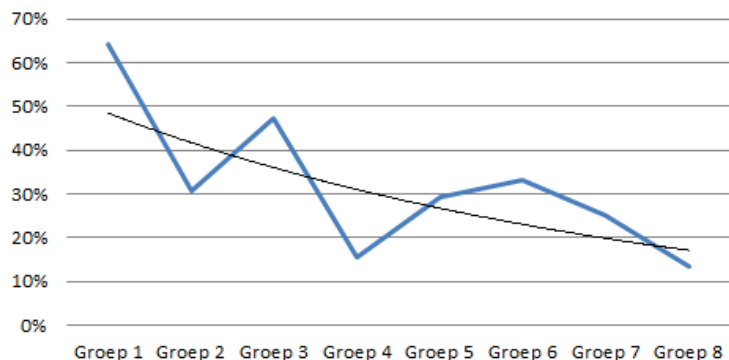
In de inleiding (paragraaf 1.1) wordt een beeld geschetst van de onderzoeksschool en van de onderzoeker. De aanleiding voor dit onderzoek zijn de populatieverandering, de resultaten van de leestoetsen van groep 3 en de dyslexiesignalering van groep 2. Deze aanleiding (paragraaf 1.2) is een voorzet om tot de probleemstelling te komen, namelijk het verbeteren van de leesresultaten door het ontwikkelen van een nieuwe aanpak die zich richt op het fonologisch bewustzijn in groep 1 (paragraaf 1.3).

1.1 Inleiding

Dit onderzoek vindt plaats op een reguliere basisschool. De school telt 128 leerlingen verspreid over zes groepen. Het team bestaat uit 11 teamleden. Ik ben groepsleerkracht van groep 4. Van 2016 tot en met 2018 was ik groepsleerkracht van groep 1/2. Als specialist jonge kind in opleiding met affiniteit voor taalonderwijs voer ik dit onderzoek uit. In het verslag worden de termen leerlingen, kind(eren) en kleuters door elkaar gebruikt. Over het algemeen wordt de term leerlingen gebruikt voor kinderen van groep 3 t/8 of als er wordt gesproken over alle kinderen van de onderzoeksschool. De term kinderen wordt gebruikt voor kinderen in het algemeen vanaf 0 jaar. Over kleuters spreken we als de kinderen in groep 1 of 2 zitten.

1.2 Aanleiding

Op de basisschool waar dit onderzoek wordt uitgevoerd is sprake van een populatieverandering (zie bijlage A voor de concrete cijfers). In figuur 1 is zichtbaar dat het aantal successief meertalige leerlingen toeneemt. Deze leerlingen komen vaak op school voor het eerst in aanraking met de Nederlandse taal.

Figuur 1: Percentage successief meertalige leerlingen op de onderzoeksschool.

De populatieverandering is zichtbaar in de resultaten van vier toetsen. Namelijk: de dyslexiesignaleringstoetsen groep 2 (afgenomen in juni 2018) (Van Druenen, Scheltinga, Wentink, & Verhoeven, 2017), de Veilig leren lezen signaleringstoetsen (afgenomen in september, oktober en november 2018) (Veilig leren lezen, z.j.) en de AVI en DMT-toetsen (afgenomen in januari 2019) (AVI en DMT, z.j.). 37% van de leerlingen uit de huidige groep 3 scoort onvoldoende/twijfelachtig op de methode gebonden leestoetsen (figuur 2). En 63% van de leerlingen behaalden een IV, V of V- score op de DMT toets. De directie wil de leesresultaten vanuit de basis (kleuters) bevorderen.

Onder andere Coenen & Heijdenrijk (2017) en van Druenen, Scheltinga, Wentink & Verhoeven (2017) geven aan dat een goed

	Dyslexie-protocol juni 2018	Veilig leren lezen basistoets kern 1 september 2018	Veilig leren lezen basistoets kern 2 oktober 2018	Veilig leren lezen basistoets kern 3 november 2019	DMT januari 2019	AVI januari 2019
Leerling 1	T	V	T	V	V-	N.v.t.
Leerling 2 *	O	T	O	T	V	N.v.t.
Leerling 3 *	T	V	O	O	IV	N.v.t.
Leerling 4	G	ZG	G	ZG	II	M3
Leerling 5 *	G	RV	V	V	III	M3
Leerling 6 *	O	T	O	O	V	N.v.t.
Leerling 7 *	G	G	ZG	RV	II	M3
Leerling 8 *	T	V	V	T	V-	N.v.t.
Leerling 9	G	G	ZG	V	III	M3
Leerling 10	O	O	V	O	IV	M3
Leerling 11	O	O	O	O	III	N.v.t.
Leerling 12	G	RV	V	V	IV	N.v.t.
Leerling 13 *	X	RV	V	T	V-	N.v.t.
Leerling 14 *	X	O	O	O	V-	N.v.t.
Leerling 15 *	O	T	T	V	IV	N.v.t.
Leerling 16	G	T	RV	V	II	M3
Leerling 17	O	V	V	O	V-	N.v.t.
Leerling 18 *	X	ZG	ZG	G	II	M3
Leerling 19	G	RV	V	T	IV	M3

* : Successief meertalige leerling

ZG : Zeer goed
G : Goed
RV : Ruim voldoende
V : Voldoende
T : Twijfel
O : Onvoldoende

Dyslexieprotocol:
Goed: geen uitval
Twijfel: uitval op 1 of 2 onderdelen
Onvoldoende: uitval op 3 onderdelen of meer

Figuur 2: Resultaten leerlingen huidige groep 3

fonemisch bewustzijn een voorwaarde is voor het leren lezen. Dit bevestigen de resultaten van de Veilig leren lezen signaleringstoetsen van begin schooljaar 2018-2019 (figuur 2). Hierbij is een verband waarneembaar met de dyslexiesignaleringsstoetsen die in juli 2018 zijn afgenomen. Kinderen die als kleuter onvoldoende/twijfelachtig scoorden op de dyslexiesignaleringsstoetsen hebben een moeilijke leesstart (twijfelachtig/onvoldoende) gemaakt in groep 3.

Wat verder opvalt, is dat vijf van de tien successief meertalige leerlingen twijfelachtig/onvoldoende scoren op de Veilig leren lezen signaleringstoetsen in september, oktober en november 2018. Vijf leerlingen scoren voldoende, waarvan één leerling een dubbele heeft gehad in groep 3. Dit betekent dat ongeveer 50% van de successief meertalige leerlingen een moeilijke leesstart heeft gemaakt in groep 3. In dezelfde groep 3 scoorden 25% van de Nederlandstalige leerlingen onvoldoende op de Veilig leren lezen signaleringstoetsen in september, oktober en november 2018. Ook uit de DMT toets die in januari 2019 is afgenomen, is te concluderen dat van de IV, V of V- scorende leerlingen 58% successief meertalig is.

De resultaten van figuur 2 laten zien dat onder andere het taalonderwijs op het gebied van het fonologisch en fonemisch bewustzijn wellicht onvoldoende aansluit bij de huidige populatie van de onderzoeksschool. Dit heeft waarschijnlijk grote gevolgen voor het leren lezen in groep 3. Klankonderscheid is namelijk belangrijk voor het leren van de klank-tekenkoppeling. Als een kind de klanken niet (her)kent, is het erg moeilijk om te leren lezen. Kinderen met een onvoldoende fonologisch en fonemisch bewustzijn hebben een moeilijke leesstart in groep 3 (Wentink, 2017). Het zou een meerwaarde hebben als het onderwijs op het gebied van fonologisch bewustzijn versterkt kan worden. Hierdoor wordt het fonemisch bewustzijn ook versterkt, want het fonemisch bewustzijn is een gevorderde fase van het fonologisch bewustzijn (Expertisecentrum Nederlands, z.j.)

1.3 Probleemstelling

Ongeveer 50% van de successief meertalige leerlingen scoort aan het begin van groep 3 onvoldoende of twijfelachtig op de signaleringstoetsen van Veilig leren lezen die in september, oktober en november afgenomen zijn. 58% scoort onvoldoende op de AVI en DMT toetsen (januari 2019). Hierbij is een duidelijk verband met de resultaten van de dyslexiesignaleringsstoetsen (juni 2018). Om meer aan te sluiten bij de huidige populatie van groep 1, die voor 64% uit successief meertalige kleuters bestaat, betekent dit een aanpassing in de taalaanpak, ter voorkoming van taalachterstanden. Om de leesresultaten, de klank-tekenkoppeling en het fonemisch bewustzijn te verbeteren richt dit onderzoek zich op het fonologisch bewustzijn in groep 1.

Hoofdstuk 2 Theoretisch kader

Dit onderzoek richt zich op onderwijs aan meertalige kleuters. In paragraaf 2.1 wordt besproken wat meertaligheid is. Om goed onderwijs te kunnen geven aan successief meertalige kleuters is het van belang om inzicht te hebben in de (tweede)taalontwikkeling (paragraaf 2.2). Doordat het niet vanzelfsprekend is dat successief meertalige kleuters alle Nederlandse klanken kunnen onderscheiden en maken is klankonderwijs belangrijk. In paragraaf 2.3 wordt het klankonderwijs beschreven. Tot slot wordt in paragraaf 2.4 bekeken hoe het klankonderwijs bijdraagt aan de visie op kleuteronderwijs van de onderzoeksschool.

2.1 Meertaligheid

Er bestaan meerdere definities voor meertaligheid. In dit verslag spreken we van meertaligheid wanneer personen (bijna) dagelijks afwisselend meer dan één taal gebruiken, die voor het achtste levensjaar verworven zijn (Laan, 2014). Vanwege de leeftijd van de kleuters spreken we van vroege meertaligheid (Van Gelder & Visser, 2005). Bij successieve meertaligheid hebben kinderen een andere thuistaal en is Nederlands voor hen de tweede taal. De tweede taal leren ze door de omgeving (Van Gelder & Visser, 2005). Wegens de populatie op de onderzoeksschool ligt tijdens dit onderzoek de focus op vroege successieve meertaligheid.

2.2 De tweede taalontwikkeling

Volgens onder andere Van Gelder en Visser (2005) verloopt de ontwikkeling van de moedertaal bij vroege successieve meertalige taalverwervers volgens de vier periodes van de eerste taalontwikkeling. De tweede taal verloopt anders, omdat deze op latere leeftijd verworven wordt (Van Gelder & Visser, 2005). De moedertaal speelt tijdens het leren van de tweede taal een rol. Zo is de woordenschatontwikkeling in de eerste taal belangrijk. Als het concept 'sneeuw' in de moedertaal bekend is, zal het makkelijker zijn om het label ook in de tweede taal te leren, dan wanneer het kind helemaal niet weet wat 'sneeuw' is (Klooster, 2001). Zoals bij de eerste taalverwerving is voor de tweede taalontwikkeling taalaanbod door volwassenen uit de omgeving nodig (Kuiken F. , et al., 2005). Bij goed taalaanbod bieden volwassenen begrijpelijke taal aan, wordt het kind gestimuleerd om veel te praten en krijgt het kind feedback. Volgens de visie van Noam Chomsky, de transformatief generatieve grammatica, worden kinderen geboren met een taalvermogen waarmee zij op een bepaald moment in de ontwikkeling taal verwerven (Goorhuis & Schaerlaekens, 2005). Psycholoog Michael Tomas is een tegenhanger van de visie van Chomsky. Hij betoogt dat niet het taalinstinct is aangeboren, maar het sociale instinct. De omgeving is volgens hem bepalend (Spiering, 2004). Door interactie met mensen in de omgeving kunnen tweedetaalverwervers hypothesen opstellen, uitproberen en bijstellen en kunnen zij hun woordenschat in de tweede taal uitbreiden. Hierdoor krijgen zij inzicht in hoe regels van de tweede taal in elkaar zitten en wat woorden betekenen. Tijdens het ontdekken van de regels van de tweede taal wordt tussentaal gebruikt. De tussentaal is een belangrijke stap om de tweede taal goed te leren en wordt zowel bij eerste als bij tweede taalverwerving gebruikt (Kuiken F. , et al., 2005). De tussentaal verloopt bij elk kind anders. Spel, aanbod, veel stimulans om de 'durf' te vergroten en interactief voorlezen helpen daarbij (Kuiken & Vermeer, 2013).

Tijdens het verwerven van een tweede taal kunnen kinderen een aantal kenmerken vertonen die op het eerste gezicht problematisch kunnen lijken, zoals de 'stille periode' (Van Gelder & Visser, 2005). Tijdens de stille periode luistert het kind goed en verwerkt hij/zij de nieuwe taal in het hoofd. Wanneer het kind zich veilig en vertrouwd voelt, gaat hij/zij praten (Kuiken F. , et al., 2005). Het kan ook voorkomen dat tweetalige kinderen de twee talen door elkaar gaan gebruiken (interferentie). De kinderen leren vanzelf om de talen te scheiden, waarbij noodzakelijke fouten worden gemaakt. Zij vermengen woorden, klanken of de zinsbouw van de twee talen met elkaar. Dit herstelt zich in de loop van de tijd (Kuiken F. , et al., 2005).

De snelheid waarmee een tweede taal wordt verworven is afhankelijk van persoonlijke factoren en van factoren waar de omgeving invloed op heeft. Een eerste factor is de leeftijd. Jonge kinderen lijken de tweede taal gemakkelijker te leren, omdat zij een betere tweede taal omgeving hebben. De kwaliteit van de tweede taalverwerving hangt het meest samen met het contact met tweede taal sprekers. Wanneer kinderen buiten school weinig contact hebben met de tweede taal, zijn zij extra afhankelijk van de school, de leerkracht en de leermiddelen. Verdere factoren die een rol spelen zijn het intelligentieniveau, de sociaal-emotionele achtergronden, motivatie en de snelheid waarmee contacten worden gelegd (Kuiken F. , et al., 2005).

2.3 Klankonderwijs

2.3.1 Waarom klankonderwijs?

Baby's leren in de prelinguale fase klanken te onderscheiden. Coenen en Heijdenrijk (2017) geven aan dat het bij successief meertalige kinderen niet vanzelfsprekend is dat zij alle Nederlandse klanken kunnen onderscheiden en produceren. Zij kunnen moeite hebben met klanken die in hun eigen taal niet betekenisonderscheidend zijn, zoals de p en b (pot-bot) bij Marokkaanse kinderen (Kuiken F. , et al., 2005). Het is belangrijk om het onderwijs aan successief meertalige kinderen te starten met klankonderwijs, zodat de kinderen de Nederlandse taal goed uit leren spreken, horen en zo beter deel kunnen nemen aan het Nederlandse onderwijs (HCO, 2016). Klankonderwijs is noodzakelijk voor het verstaan en spreken van woorden, woorddelen, zinnen en teksten. Het is een voorwaarde voor het leren lezen en leren spellen in het Nederlands (Coenen & Heijdenrijk, 2017). Het goed leren lezen en spellen verloopt volgens HCO (2016) in drie fasen:

1. Klankleer/fonologisch bewustzijn
2. Ontwikkeling van het fonemisch bewustzijn
3. Het leren lezen/spellen

Scholen beginnen vaak bij fase 2, omdat ervan uit wordt gegaan dat kleuters de Nederlandse klanken kunnen gebruiken en verstaan. Huijbregts, Förner & de Wit (2011) gaan ervan uit dat kleuters aan het begin van groep 1 75% van alle Nederlandse klanken beheersen, wat bij successief meertalige kleuters niet het geval is (HCO, 2016). Als fase 1 (klankleer/fonologisch bewustzijn) bij successief meertalige kleuters wordt overgeslagen kan dit tot moeilijkheden leiden in het fonemisch bewustzijn. Een goed fonemisch bewustzijn is noodzakelijk voor het leren lezen en spellen. (HCO, 2016).

2.3.2 Leerstoflijn klank en letter

'Zien is Snappen', van Coenen en Heijdenrijk (2017) is een handleiding voor leerkrachten van anderstalige kleuters/kinderen van groep 1 tot en met 4. Door middel van een kleurensysteem, die afwijkt van andere kleur- en symboolsystemen uit reguliere methodes, leren anderstalige kinderen de Nederlandse taal. Taalaspecten die aan bod komen zijn: de lidwoorden, zinnen, aanwijzende voornaamwoorden, samenstellingen, verbuigingen/vervoegingen, de verschillende er's (plaats-er, tel-er) en klanken en letters. Tijdens dit onderzoek staat het onderdeel klanken en letters centraal. Voor het leren van klanken hebben Coenen en Heijdenrijk (2017) een leerstoflijn ontwikkeld (figuur 3).

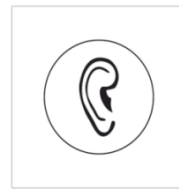
	Groep 1	Groep 2	Groep 3	Groep 4
/aa/ee/oe/eu/oo/uu/ie	✓	✓	(v)	-
Alle klinkers	-	✓	(v)	-
Alle medeklinkers	-	✓	(v)	-
Klank en letter	(v)	(v)	✓	✓
zinsintonatie	-	(v)	✓	✓

Figuur 3: Leerstoflijn klank en letter. Herdrukt van Zien is snappen, grip op lessen Nederlands voor anderstalige kinderen (p.149) door J. Coenen & M. Heijdenrijk, 2017, Rotterdam, Bazalt.

- = niet aanbieden
(v) = Eventueel aanbieden/ niet beheersen
✓ = aanbieden

2.3.3 Opbouw klanklessen ‘Zien is Snappen’

De eerste stap is het introduceren van de symbolen voor spreken en luisteren (figuur 4). Vervolgens kunnen de klinkers worden aangeboden. Coenen en Heijdenrijk (2017) adviseren hiervoor een vaste opbouw. Deze bestaat uit de introductie van de klank, het begeleiden in oefenen van de klank, het introduceren van de uitspraak, de verwerking van de uitspraak en tot slot de evaluatie. Tijdens het introduceren van een klank adviseren Coenen & Heijdenrijk (2017) het gebruik van een afbeelding van de bijbehorende letter uit de leesmethode van de school. Hierdoor ontstaat een doorgaande lijn. Het spelenderwijs inoefenen van de klanken krijgt vorm door onder andere het creëren van een klanktafel (figuur 4). Aan deze tafel kunnen de kleuters experimenteren met de klanken en deze spelenderwijs inoefenen. Voor groep 1 staat de klank twee weken centraal.

Figuur 4: Symbolen voor spreken en luisteren en de klanktafel. Herdrukt van Zien is snappen, grip op lessen Nederlands voor anderstalige kinderen (p. 150) door J. Coenen & M. Heijdenrijk, 2017,

2.4 Hoe kan het klankonderwijs bijdragen aan de visie op kleuteronderwijs van de onderzoeksschool?

De onderzoeksschool heeft in 2017-2018 een visie op kleuteronderwijs opgesteld. In de visie wordt spel gezien als de motor van de ontwikkeling. Spel draagt bij aan het welbevinden van de kleuters, omdat dit hen een prettig gevoel geeft. Dit gevoel van welbevinden draagt bij tot leren en ontwikkeling. Dit sluit aan bij de visie van Vygotsky (1933-1976) die aangeeft dat kleuters door spel leren deel te nemen aan de sociaal-culturele wereld met anderen. Naast spel leren jonge kinderen door te ontdekken en door interactie met anderen. In de visie van de onderzoeksschool staat beschreven dat ze zich ervan bewust zijn dat spelen past bij de breinontwikkeling van het jonge kind. Het kind kan nog moeilijk leren van ‘schoolse’ leertaken. Pas op 6 à 7 jarige leeftijd is het brein in staat om complexer en cognitief te leren. Naast het spelend leren staat in de visie van de onderzoeksschool dat een veilig en positief pedagogisch klimaat de basis vormt, waarbij betrokkenheid (Laevers, 1987) en eigen inbreng van kinderen voorop staan. De onderzoeksschool werkt thematisch. De aanwezige methodes worden gebruikt als bronnenboek, waarbij Kleuteruniversiteit (Ramakers, et al., z.j.) de belangrijkste is. De school gaat uit van betekenisvolle activiteiten die bijdragen aan de inhoud van de cirkel van basisontwikkeling (Janssen-Vos, 2008).

Daarbij is de inrichting van de leeromgeving belangrijk, waar gedacht kan worden aan afwisselende en overzichtelijke hoeken, veelzijdig materiaal, tablets, pictogrammen en het planbord. Op de onderzoeksschool worden observaties gebruikt om aan te sluiten bij de zone van naaste ontwikkeling (Alkema, Kuipers, Lindhout, & Tjerkstra, 2015) en voor het registreren van de ontwikkeling van de kleuters. Het onderwijs van het fonologisch en fonemisch bewustzijn krijgt vorm door onder andere activiteiten uit kleuteruniversiteit, activiteiten uit de CPS-map fonemisch bewustzijn (Huijbregts, Förer, & de Wit, 2011), door het zingen van liedjes, rijmpjes/versjes en het stimuleren van taalplezier.

Het klankonderwijs kan bijdragen aan de visie van de onderzoeksschool doordat het uitgaat van betekenisvolle activiteiten die bijdragen aan de cirkel van basisontwikkeling (Janssen-Vos, 2008). Het klankonderwijs werkt cyclisch en opbrengstgericht, omdat de leerkracht de kinderen kan observeren, in kan spelen op de zone van naaste ontwikkeling en de klanken aanbiedt volgens de leerlijn klank en letter. De klanken worden thematisch aangeboden. De onderzoeksschool vindt de leeromgeving belangrijk. Deze wordt door het gebruik van verschillende (tastbare) materialen en de inrichting van een klankhoek verrijkt. De kleuters kunnen binnen het klankonderwijs inbreng hebben door samen met ouders thuis materialen of plaatjes te zoeken die bij de aangeboden klank horen.

2.5 Onderzoeksvraag

De hoofdvraag is: *Op welke wijze kan klankonderwijs het fonologisch bewustzijn van successief meertalige kleuters uit groep 1 versterken?*

De deelvragen die gebruikt worden om antwoord te geven op de hoofdvraag zijn:

1. Op welke wijze worden de activiteiten ter bevordering van het fonologisch bewustzijn voorbereid?
2. Hoe verloopt het inzetten van het klankonderwijs?
3. Hoe ervaren de kleuters de klanklessen ter bevordering van het fonologisch bewustzijn?

Hoofdstuk 3 Onderzoeksstrategie en methoden

Hoofdstuk 3 weergeeft de opzet van het onderzoek. Aan bod komen de onderzoeksstrategie (paragraaf 3.1), de respondenten (paragraaf 3.2), de procedure met daarbij de onderzoeksinstrumenten (paragraaf 3.3), de manieren waarop de triangulatie, validiteit en betrouwbaarheid gewaarborgd worden (paragraaf 3.4) en tot slot de planning van het onderzoek (paragraaf 3.5).

3.1 Onderzoeksstrategie

Dit actieonderzoek vindt plaats vanuit het kritisch-emancipatorisch paradigma (de Lange, Schuman, & Montesano Montessori, 2016). Het heeft als doel om door middel van klankonderwijs het fonologisch bewustzijn van successief meertalige kleuters uit groep 1 te versterken.

De leerkrachten en onderwijsassistente van groep 1/2 proberen onder begeleiding van de onderzoeker het klankonderwijs uit. Tijdens dit proces wordt de cyclus plan – act – observe – reflect (Carr & Kemmis, 1986) aangehouden. De trial & error en de reflectie van de leerkrachten en de onderwijsassistente van groep 1/2 zijn tijdens dit proces cruciaal. Aan de hand van de bevindingen en ervaringen van de leerkrachten en de onderwijsassistente wordt de cyclus opnieuw gestart. Het onderzoek is daardoor een kwalitatief onderzoek (de Lange, Schuman, & Montesano Montessori, 2016).

3.2 Respondenten

Dit onderzoek vindt plaats in groep 1-2 van de onderzoeksschool. Deze groep heeft op 9 maart 2019 in totaal eenentwintig kleuters. Er zitten veertien kleuters in groep 1 en zeven kleuters in groep 2. Hiervan zijn in groep 1 negen kleuters successief meertalig en in groep 2 drie kleuters successief meertalig. Dit onderzoek gaat over successieve meertalige kleuters uit groep 1. Aan het begin van het onderzoek zijn negen ouders van successief meertalige kleuters uit groep 1 per brief benaderd om toestemming te vragen voor deelname (bijlage B). Vijf ouders hebben hiermee ingestemd, de andere ouders hebben niet op de brief gereageerd. Tabel 1 weergeeft de deelnemende kleuters aan het onderzoek.

Naam	Geslacht	Thuis taal	Opmerkingen
L	V	Arabisch	De ouders van L vinden het belangrijk dat L de Nederlandse taal goed leert. De ouders volgen scholing om de Nederlandse taal te leren.
Y	V	Turks	Ouders spreken goed Nederlands. Thuis wordt Turks gesproken.
E	M	Turks	Ouders spreken redelijk Nederlands. Thuis wordt Turks gesproken.
M	V	Pools	Ouders spreken geen Nederlands.
Ma	M	Arabisch	Ouders spreken geen Nederlands.

Tabel 1: Kleuters die deelnemen aan het onderzoek

Verder zijn bij dit onderzoek twee leerkrachten van groep 1-2 en een onderwijsassistente betrokken. Zij voeren de lessen uit en evalueren deze samen met de onderzoeker. Leerkracht 1 staat op maandag, dinsdag, donderdag en vrijdag voor de groep. Zij heeft meer dan tien jaar ervaring met meertalige kleuters. Zij heeft verschillende scholingen en cursussen gevolgd waarbij NT2-onderwijs centraal stond. Leerkracht 2 staat op woensdag voor de groep. Naast leerkracht van groep 1-2 is zij locatie-directeur. De onderwijsassistente is op maandag en dinsdag in de klas voor ondersteuning.

3.3 Procedure en onderzoeksinstrumenten

3.3.1 Deelvraag 1: Op welke wijze worden de activiteiten ter bevordering van het fonologisch bewustzijn voorbereid?

Volgens de leerstoflijn klank en letter van Coenen en Heijdenrijk (2017) worden in groep 1 de klanken /aa/ee/oe/eu/oo/uu/ie aangeboden. Gezien de planning van zes weken, betekent dit een selectie van drie klanken. Van Veen, van Kampen, Olijhoek en Strumpel (2012) hebben een overzicht gemaakt

waarin de Nederlandse klanken met andere talen worden vergeleken (bijlage C). Hieruit is te concluderen welke Nederlandse klanken de Turkse, Poolse en Arabische kleuters vanuit hun moedertaal kennen en welke niet. Aan de hand van dit schema wordt een nulmeting gemaakt. Bij de nulmeting laat de onderzoeker van iedere klank drie plaatjes aan de kleuter zien. De kleuter zegt wat er op het kaartje staat. Tijdens de nulmeting maakt de onderzoeker audio-opnames, zodat zij de data nauwkeurig kan verwerken. Aan de hand van de nulmetingen wordt een selectie van drie klanken gemaakt die tijdens de klanklessen worden aangeboden.

De methodiek van de leerlijn klank en letter uit 'Zien is Snappen' (Coenen & Heijdenrijk, 2017), die ook door LOWAN (ondersteuning onderwijs nieuwkomers) wordt aangeraden, vormt de leidraad voor het ontwerpen van de lessen (plan). Tijdens het ontwerpen van de lessen wordt rekening gehouden met de visie van de onderzoeksschool: een bij kleuters passend onderwijsaanbod en het thematisch werken. De geselecteerde materialen en werkvormen worden samengevat in lesbeschrijvingen.

3.3.2 Deelvraag 2: Hoe verloopt het inzetten van het klankonderwijs?

Zes weken lang geven wisselend één van de twee groepsleerkrachten of de onderwijsassistente klankonderwijs. Na het aanbieden van de klanklessen wordt door middel van een semi-open interview de les met de leerkracht/onderwijsassistente gereflecteerd (reflect). Tijdens dit interview stelt de onderzoeker algemene vragen, zodat de groepsleerkracht zoveel mogelijk kan vertellen. De interviews worden opgenomen en vervolgens woordelijk getranscribeerd. De opnames en transcripties zijn bij de onderzoeker op te vragen. De transcripties vormen de basis voor het open en axiaal coderen. Na zes interviews wordt er selectief gecodeerd, waaruit conclusies voortvloeien. De evaluaties spelen tevens een rol bij het voorbereiden van de volgende les. Het uiteindelijke doel is het ontwerp van een basisles die de leerkrachten en onderwijsassistente van groep 1-2 per klank kan aanpassen, zodat het fonologisch bewustzijn bij successief meertalige kleuters uit groep 1 wordt versterkt.

3.3.3 Deelvraag 3: Hoe ervaren de kleuters de klanklessen ter bevordering van het fonologisch bewustzijn?

Tijdens de zes klanklessen (act) maakt de onderzoeker video-opnames. Aan de hand van deze video-opnames worden de kleuters door middel van de Leuvense betrokkenheidsschaal geobserveerd (observe). De onderzoeker maakt gebruik van tijdsintervallen van drie minuten. Door de korte duur van de tijdsintervallen gaan de echt intense momenten en de momenten van verveling niet op in het totaalbeeld. De kleuters worden individueel geobserveerd. Na iedere drie minuten bekijkt de onderzoeker welke schaalwaarde zij aan het fragment toekent. De resultaten van de Leuvense betrokkenheidsschaal geven een beeld over hoe de kinderen de lessen ervaren. De video-opnames zijn bij de onderzoeker op te vragen.

3.4 Triangulatie, validiteit en betrouwbaarheid

Tijdens het onderzoek wordt gebruik gemaakt van video-observatie. Er kleven risico's aan video-observaties. Belangrijk is dat de observant objectief blijft. Tijdens observatie is geen ruimte voor interpretatie. De observant registreert wat zij daadwerkelijk ziet. Bijvoorbeeld: 'kleuter A gaapt' in plaats van 'kleuter A is moe'. Tijdens het observeren moet de observant een duidelijk doel voor ogen hebben. De risico's verkleinen door het gebruik van gestructureerde video-observatie en door zes keer met hetzelfde bestaande observatie-instrument (Leuvense betrokkenheidsschaal, (Laevers, Depondt, Nijsmans, & Stroobants, 1993)) te observeren. Een ander risico is dat de personen die geobserveerd worden zich beter voordoen dan dat zij werkelijk zijn (de Lange, Schuman, & Montesano Montessori, 2016). Voorgaand heeft de onderzoeker gesprekken gehad met de leerkrachten en onderwijsassistente van groep 1-2. Tijdens deze gesprekken hebben de leerkrachten en de onderwijsassistente aangegeven geen hinder te ervaren van video-observatie en de aanwezigheid van de onderzoeker. Voorafgaand aan de observaties is de onderzoeker twee keer in de klas aanwezig, zodat de leerkrachten/onderwijsassistente en de kleuters kunnen wennen aan de aanwezigheid van de onderzoeker.

De validiteit wordt vergroot doordat de klanklessen door drie verschillende personen worden uitgevoerd. Verder worden tijdens en na alle klanklessen dezelfde meetinstrumenten gebruikt, namelijk de Leuvense betrokkenheidsschaal (Laevers, Depondt, Nijsmans, & Stroobants, 1993) en het interview. Tijdens de interviews stelt de onderzoeker dezelfde vragen. Om meer structuur te geven aan het interview wordt de vier-fasen benadering van de Lange, Schuman en Montesano Montessore (2016) gebruikt. Tot slot wordt het interview bij alle lessen op dezelfde manier uitgewerkt.

Met de ethiek is rekening gehouden door de privacy van betrokkenen te waarborgen. Kleuters (met uitzondering van de participanten) worden zoveel mogelijk onherkenbaar gefilmd. Indien kleuters onverhoopt wel in beeld komen, valt de onderzoeker terug op de toestemming voor het maken van video-opnames die ouders aan de school hebben verleend voor intern gebruik. Deze beelden worden niet met derden gedeeld. De (ouders van) participanten hebben schriftelijk toestemming gegeven voor deelname aan het onderzoek en zullen wel herkenbaar in beeld worden gebracht. Deze video-opnames zijn op te vragen bij de onderzoeker.

De onderzoeker en de groepsleerkrachten/onderwijsassistente zijn gelijkwaardig. De triangulatie is gewaarborgd door de hoofdvraag met verschillende instrumenten te beantwoorden. Deze instrumenten (theorie, nulmeting, interview, observatie) worden aan elkaar gekoppeld. Verder gaat het onderzoek uit van drie invalshoeken: de onderzoeker, de kleuters en de groepsleerkrachten/onderwijsassistente.

Het kleinschalig onderzoek is herhaalbaar bij andere scholen/kleutergroepen met dezelfde probleemstelling, mits de leerkrachten, ouders en ouders van kleuters bereid zijn tot medewerking.

3.5 Planning

Volgens de planning in tabel 2 duurt het onderzoek acht weken. Hierin wordt de cyclus plan-act-observe-reflect zes keer doorlopen.

Datum	Week	Actie
08-02-2019	1	Inventariseren aanwezige materialen
		Aanschaf niet aanwezige materialen
15-02-2019	2	Nulmeting kleuters
		Introductie aan de groepsleerkrachten/onderwijsassistente
22-02-2019	3	1 ^e les: video-observatie groepsleerkracht + Leuvense betrokkenheidsschaal
		Evaluatie met groepsleerkracht
15-03-2019	4	2 ^e les: video-observatie groepsleerkracht + Leuvense betrokkenheidsschaal
		Evaluatie met groepsleerkracht
16-04-2019	5	3 ^e les: video-observatie groepsleerkracht + Leuvense betrokkenheidsschaal
		Evaluatie met groepsleerkracht
07-05-2019	6	4 ^e les: video-observatie groepsleerkracht + Leuvense betrokkenheidsschaal
		Evaluatie met groepsleerkracht
13-05-2019	7	5 ^e les: video-observatie groepsleerkracht + Leuvense betrokkenheidsschaal
		Evaluatie met groepsleerkracht
17-05-2019	8	6 ^e les: video-observatie groepsleerkracht + Leuvense betrokkenheidsschaal
		Evaluatie met groepsleerkracht

Tabel 2: Planning onderzoek

Hoofdstuk 4 Data analyse en resultaten

Voor het beantwoorden van de deelvragen en de hoofdvraag zijn onderzoeksinstrumenten ingezet. De data vanuit deze onderzoeksinstrumenten worden in dit hoofdstuk geanalyseerd. Deze analyse wordt omgezet in resultaten die een basis vormen voor de conclusie. Per paragraaf staan de data en resultaten van een deelvraag centraal. Zo behoort paragraaf 4.1 tot deelvraag 1, paragraaf 4.2 tot deelvraag 2 en paragraaf 4.3 tot deelvraag 3.

4.1 Op welke wijze worden de activiteiten ter bevordering van het fonologisch bewustzijn voorbereid?

4.1.1 Selectie van de aan te bieden klanken

Vanuit het overzicht van Van Veen, Van Kampen, Olijhoek en Strumpel (2012) (bijlage C) is in tabel 3 in kaart gebracht welke Nederlandse klanken gekend worden in het Pools, het Arabisch en het Turks. De uitgelichte klanken passen binnen de leerlijn klank en letter groep 1 van Coenen en Heijdenrijk (2017). Een + geeft aan als de klank bekend is in de taal, een leeg vakje betekent dat deze niet bekend is. Hieruit blijkt dat de /e-ee/o-oo/ui/ onbekende klanken zijn in het Pools, Arabisch en Turks.

	Pools	Arabisch (Al Shaam – groter Syrië)	Turks
1. Klankpaar a-aa		+	
2. Klankpaar e-ee			
3. Klankpaar i-ie	+		
4. Klankpaar o-oo			
5. Klankpaar u-uu			+
6. eu			+
7. ui			

Tabel 3: Vergelijking tussen het Nederlands en het Pools, Arabisch en Turks. Aangepast overgenomen uit Vergelijking tussen het Nederlands en een aantal andere talen (pp. 3-4) door C. Van Kampen, H. Olijhoek & R. Strumpel, 2012, Amsterdam, Boom.

Vanuit deze gegevens is de eerste nulmeting samengesteld. De nulmeting is op 15 februari 2019 afgenomen.

klank	Woorden	Respondenten				
		Y	M	E	Ma	L
ui	buik	buik	bauk	bauk	bauk	buik
	uil	uil	aul	al	ul	ul
	fluit	fluit	flet	fluit	fluit	fluit
ee	eend	eend	eend	eend	eend	eend
	thee	thee	thee	thee	thee	thee
	been	been	been	bee	been	been
oo	rood	rood	jóót	loot	rood	root
	boot	boot	bóót	boot	boot	boot
	boom	boom	bom	boom	bom	boom

Tabel 4: Eerste nulmeting

Vanuit de nulmeting komt naar voren dat alle respondenten /ee/ correct kunnen uitspreken. De /ui/ is bij respondent Y gekend. Voor M, E, Ma en L is dit een lastige klank. De /oo/ kunnen Y, E en L produceren. M lukt dit nog niet en bij Ma is dit wisselend. Hieruit blijkt dat /ui/ een klank is die extra klankonderwijs nodig heeft. De /ee/ wordt voldoende beheerst en de /oo/ is twijfelachtig. Tegen verwachting in is een tweede nulmeting nodig.

De tweede nulmeting is op 19 februari 2019.

Klank	Woorden	Respondenten				
		Y	M	E	Ma	L
eu	reus	reus	reeus	leus	roos	reus
	neus	neus	noos	neus	neus	neus
	deuk	deujk	deuk	deuk	deujk	deuk
oe	poes	poesje	poes	poes	poes	poes
	koek	koekje	koekjes	koekjes	koekjes	koekjes
	koe	koe	koe	koe	koe	koe
uu	stuur	stuur	stuur	stuur	stur	stur
	vuur	vuur	vuur	vuur	vuur	vuur
	muur	muur	muur	muur	mur	muur
ie	vier	vier	fier	vier	vier	vier
	tien	tien	tien	tien	tien	tien
	dief	dief	dief	dief	dief	dief
aa	maan	maan	maan	maan	maan	maan
	raam	raam	ram	laam	raam	raam
	aap	aap	aap	aap	apje	aap

Tabel 5: Tweede nulmeting

Uit de tweede nulmeting komt naar voren dat M en Ma moeite hebben met de /eu/. Y heeft hier wisselend moeite mee en L en E hebben hier geen problemen mee. De /uu/ vinden twee respondenten moeilijk.

Dit houdt in dat /ui/ & /eu/ centraal komen te staan tijdens de klanklessen. Twijfelachtig zijn /oo/ & /uu/. Wegens de nieuwe vorm van letters (o, in plaats van u) wordt de /oo/ de derde aan te bieden klank.

4.1.2 Voorbereiding klanklessen

De methodiek van de leerlijn Klank en letter uit 'Zien is Snappen' (Coenen & Heijdenrijk, 2017) is de basis voor het ontwerpen van de klanklessen. Belangrijk bij het ontwerpen van de lessen is dat deze aansluiten bij de visie van de school, passend bij kleuters is en dat er thematisch wordt gewerkt. Dit betekent dat het ontwerp spelenderwijs moet zijn, geen schoolse leertaken (werkbladen) mag bevatten, de betrokkenheid stimuleert, eigen initiatief uitlokt, kleuters eigen inbreng krijgen, het aansluit bij het thema en dat de leeromgeving (klanktafel) uitnodigend is.

Vorbereiding klankles 1

Tijdens klankles 1 maken de kleuters kennis met /ui/. Zij oefenen met het verstaan en het produceren van de /ui/. Tabel 5 weergeeft welke materialen en werkvormen er tijdens de les gebruikt worden.

Klankles 1 ui

Lesdoelen:

De kleuters maken kennis met /ui/

De kleuters oefenen met het verstaan van /ui/

De kleuters oefenen met het produceren van /ui/

Materialen:

- Symbolen voor luisteren en spreken	- Afbeelding klank /ui/ uit VLL methode	- Voor iedere kleuter een klein spiegeltje	- Concreet materiaal /ui/
- Klanksymbool /ui/	- Knuffel van een uil	- Klankversje: 'Kijk mijn Letter!'	- Gitaar
		- Klankvel	- Bladmuziek 'Ik zag twee beren'

Inleiding (5 minuten)

Introductie symbool voor spreken

Leerkracht neemt klanksymbool /ui/ en vraagt aan een kleuter: 'Zeg eens /ui/'. Terwijl de kleuter dit zegt houdt de leerkracht het symbool bij de mond van de kleuter. De leerkracht zegt: '(Naam kleuter) zegt /ui/'. Dit wordt bij andere kleuters herhaald. Leerkracht laat het symbool voor praten zien en plakt dit op een groot vel.

Introductie symbool voor luisteren

De leerkracht vraagt een aantal kleuters om /ui/ te zeggen. Terwijl een kleuter dit zegt, houdt de leerkracht het klanksymbool bij het oor van een andere kleuter en daarna bij andere kleuters. U zegt: '(Naam kleuter) zegt /ui/'. De leerkracht wijst naar haar mond. Dan zegt de leerkracht: 'Wij horen /ui/' en de leerkracht wijst naar haar oren. De leerkracht laat het symbool voor luisteren zien en plakt dit op het klankvel.

Doel

Leerkracht wijst naar de klankhoek en zegt: 'We leren straks een nieuwe klank'.

Kern (10 minuten)

Introduceren horen van /ui/

Leerkracht neemt een uil en de afbeelding van de klank en zegt: 'Dit heet uil, uil. Hier zie je een plaatje van uil. Luister goed. /Ui/ in uil'. Leerkracht wijst op haar mondhoeken en spreekt /ui/ een aantal keer overdreven uit. 'Ui/, de klank van de week is /ui/. /Ui/ in uil'.

Introduceren produceren van /ui/

Alle kleuters krijgen een klein spiegeltje. De leerkracht doet de klank een paar keer voor en wijst op de kenmerken van de klank. De kleuters zeggen de klank na terwijl ze in de spiegel kijken.

Klankversje

De leerkracht leest het klankversje voor.

Stijgen/dalen

De leerkracht laat een kaartje van uil zien. De leerkracht noemt een aantal woorden. Als de kleuters het woord 'uil' horen, gaan ze staan.

Afsluiting (5 minuten)

Liedje

De leerkracht zingt samen met de kleuters het lied: 'Ik zag twee uilen samen huilen'.

Klankhoek

De kleuters zetten de voorwerpen op de klanktafel. Hierbij worden de namen van de voorwerpen genoemd. De kleuters zeggen de woorden na.

Tabel 6: Klankles 1

Voorbereiding klankles 2

Wegens de verminderde betrokkenheid heeft de leerkracht tijdens klankles 1 de werkvorm stijgen/dalen overgeslagen. Vanuit de Leuvense betrokkenheidsschaal (paragraaf 4.3.1) blijkt dat de betrokkenheid bij het klankversje, het bespreken van de materialen en woordkaartjes lager was. Dit waren weinig actieve werkvormen. Het aanbieden van de symbolen en de klank, het produceren van /ui/ met de spiegel en het zingen vonden de kleuters leuk. Hierbij is een grote betrokkenheid. Voor klankles 2 betekent dit: de duur van de activiteit korter houden (15 minuten), meer actieve werkvormen gebruiken en het liedje herhalen.

Klankles 2 ui

ui

Lesdoelen:

De kleuters oefenen met het verstaan van /ui/

De kleuters oefenen met het produceren van /ui/

Materialen:

- Klankmand met tastbare materialen ui

- Klankversje: 'Kijk mijn letter!'

- Gitaar

- Kleine spiegeltjes

- Bladmuziek 'Ik zag twee beren'

Inleiding (5 minuten)

Klankmand

Leerkracht neemt de klankdoos met daarin tastbare voorwerpen met /ui/. De kleuters halen om de beurt een voorwerp uit de mand. Leerkracht benoemt het voorwerp. Ze spreekt daarbij /ui/ duidelijk uit en laat daarbij de mondstand duidelijk zien. De kleuters herhalen de woorden (op eigen initiatief). Het voorwerp wordt door een kleuter op de klanktafel gelegd.

Doel

Leerkracht pakt het klankvel erbij en zegt: 'We oefenen vandaag het horen van /ui/ (leerkracht wijst naar symbool voor luisteren op klankvel) en het zeggen van /ui/' (leerkracht wijst op symbool voor praten op het klankvel).

Kern (8 minuten)

Stijgen en dalen

Leerkracht noemt het woord 'buik' en laat daarbij de mondstand duidelijk zien. De leerkracht noemt woordrijtjes (binnen het huidige thema) op en zegt dat de kleuters moeten gaan staan als ze het woord 'buik' horen: 'ster, maan, buik,....

Herhalen klankversje

De leerkracht leest het klankversje voor dat bij de klank hoort. Als de kleuters /ui/ horen klappen ze in hun handen.

Klankvel

De leerkracht deelt de spiegeltjes uit en laat het klankvel zien. De leerkracht zegt het woord duidelijk voor, de kleuters spreken ze na en kijken daarbij in hun spiegeltje.

Afsluiting (2 minuten)

Liedje

De leerkracht zingt samen met de kleuters het lied: 'Ik zag twee uilen samen huilen'.

Tabel 7: Klankles 2

Vorbereiding klankles 3

Uit de evaluatie blijkt dat de betrokkenheid groter is als kleuters nieuwsgierig worden gemaakt. Daarom wordt klankles 3 geïntroduceerd met een spannende werkvorm waarbij de kleuters verrast worden. In klankles 2 is de betrokkenheid van de kleuters hoog als ze zelf voorwerpen uit een doos mogen halen. Deze werkvorm wordt gecombineerd met de werkvorm: het produceren van de klank, uit klankles 1. In klankles 3 zijn dezelfde werkvormen als in klankles 1 gebruikt. Immers wordt klankles 3 in een andere volgorde uitgevoerd. Om de duur van de activiteit kort te houden is de werkvorm stijgen/dalen niet in klankles 3 opgenomen. Ook is het liedje weggelaten.

Klankles 3 oo

oo

Lesdoelen:

De kleuters oefenen met het verstaan van /oo/

De kleuters oefenen met het produceren van /oo/

Materialen:

- Doosjes met oogjes	- Symbool voor luisteren	- Doos met daarover een kleed	- concrete voorwerpen /oo/ (bijv. roos, oog, doos, rood, boom, noot, kroon, boot,.....)
- Afbeelding oog	- Groot leeg vel		
- Klanksymbool /oo/	- Klankversje: 'Kijk mijn Letter!'	- Voor iedere kleuter een klein spiegeltje	
- Symbool voor praten			

Inleiding (5 minuten)

Spannende opening

Leerkracht laat aan de kleuters de doosjes (met daarin de oogjes) zien. Ze maakt het spannend wat er in zit (rammelt met het doosje). Ze geeft aan iedere kleuter een doosje. Tegelijkertijd maken ze het doosje open.

Introduceren horen van /oo/ + benoemen doel

Leerkracht neemt de oogjes en zegt: 'Dit zijn oogjes, oogjes'. De leerkracht pakt het plaatje van het oog en zegt: 'Hier zie je een plaatje van een oog. Luister goed. /Oo/ in oog'. Leerkracht wijst op haar mond en spreekt /oo/ een aantal keer overdreven uit. /Oo/, de klank van de week is /oo/. /Oo/ in oog. We leren vandaag het zeggen en horen van /oo/.

Kern (8 minuten)

Herhaling symbool voor spreken

Leerkracht neemt klanksymbool /oo/ en vraagt aan een kleuter: 'Zeg eens /oo/'. Terwijl de kleuter dit zegt houdt de leerkracht het klanksymbool bij de mond van de kleuter. De leerkracht zegt: '(Naam kleuter) zegt /oo/'. Dit wordt bij andere kleuters herhaald. Leerkracht laat het symbool voor praten zien en plakt dit op een groot vel.

Herhaling symbool voor luisteren

De leerkracht vraagt een aantal kleuters om /oo/ te zeggen. Terwijl een kleuter dit zegt, houdt de leerkracht het klanksymbool bij het oor van een andere kleuter en daarna bij andere kleuters. U zegt: '(Naam kleuter) zegt /oo/'. De leerkracht wijst naar haar mond. Dan zegt de leerkracht: 'Wij horen /oo/' en de leerkracht wijst naar haar oren. De leerkracht laat het symbool voor luisteren zien en plakt dit op het klankvel.

Introduceren en produceren van de /oo/

De kleuters krijgen allemaal een klein spiegeltje. De leerkracht doet de klank een paar keer voor en wijst op de kenmerken van de klank. De kleuters zeggen de klank na terwijl ze in de spiegel kijken. Vervolgens pakt de leerkracht een doos met concrete voorwerpen. De kleuters halen één voor één een voorwerp uit de doos. De leerkracht benoemt het voorwerp, de kleuters zeggen het na. Daarbij gebruiken de leerkracht en de kleuters het spiegeltje om de klank te oefenen.

Afsluiting (2 minuten)

Klankhoek

De kleuters zetten de voorwerpen één voor één op de klanktafel. Hierbij worden de namen van de voorwerpen genoemd. De kleuters zeggen de woorden na.

Klankversje

Leerkracht leest het klankversje een aantal keer voor. De kleuters doen mee.

Tabel 8: Klankles 3

Vorbereiding klankles 4

Om de betrokkenheid te stimuleren worden de kleuters tijdens de inleiding nieuwsgierig gemaakt. Het veelvuldig spelenderwijs herhalen van /oo/ is belangrijk. Daarom worden eerst alle kaartjes op een speelse manier met de kleuters doorgenomen. Hierdoor herkennen ze de kaartjes tijdens het memoriespel. Bij klankles 3 hadden de leerlingen een hoge betrokkenheid bij het klankversje'. Daarom wordt daar tijdens deze les mee afgesloten.

Klankles 4 oo

oo

Lesdoelen:

De kleuters oefenen met het verstaan van /oo/

De kleuters oefenen met het produceren van /oo/

Materialen:

- Klankdoos
- Klankvel met symbool
- Klankversje: 'Kijk mijn letter!'
- Memoriekaartjes (alleen met woorden /oo/)
- voor luisteren, praten en het klanksymbool
- Kleefgum

Inleiding (5 minuten)

Klankdoos

De leerkracht neemt de klankdoos met daarin de memoriekaartjes (deze zijn verdeeld in twee stapels zodat de paren gescheiden zijn). De leerkracht rammelt met de doos en zegt: 'Volgens mij zit er een spelletje in de klankdoos'. De leerkracht haalt één stapel kaartjes eruit en legt die op een stapel op de grond. Ze laat één voor één een kleuter naar voren komen en een kaartje omdraaien. De leerkracht spreekt het woord duidelijk uit en wijst daarbij naar haar mond. De kleuters zeggen het woord na. Als de kleuters een /oo/ in het woord horen, leggen ze het kaartje in de klankdoos.

Doel

Leerkracht pakt het klankvel erbij en zegt: 'We oefenen vandaag het horen van /oo/ van oog (leerkracht wijst naar symbool voor luisteren op klankvel) en het zeggen van /oo/ van oog' (leerkracht wijst op symbool voor praten op het klankvel).

Kern (10 minuten)

Memorie

Leerkracht legt de memoriekaartjes onderste boven op de vloer. De kleuters mogen om de beurt twee kaartjes omdraaien. De leerkracht spreekt het woord van de afbeeldingen duidelijk uit en wijst daarbij op haar mond. Ze stimuleert de kleuters om de woorden na te zeggen. Bij twee dezelfde plaatjes mag de kleuter de kaartjes houden en opnieuw twee kaartjes omdraaien.

Klankvel

De kleuters hebben de gewonnen kaartjes van de memorie nog in hun handen. De leerkracht vraagt: 'Mag ik van (naam kleuter) de ...'boom?'. De kleuter met de boom geeft de kaartjes met 'boom' aan de leerkracht. De leerkracht laat het kaartje aan de andere kleuters zien. Spreekt het woord duidelijk uit en stimuleert de kleuters om het na te zeggen. Daarna plakt ze op één van de twee kaartjes kleefgum en plakt deze op het klankvel.

Stijgen en dalen (Optioneel)

De leerkracht noemt woordrijtjes (binnen het huidige thema) op en zegt dat de kleuters moeten gaan staan als ze het woord 'oog' horen: tulp, oog, lammetje,....

Afsluiting (2 minuten)

Herhalen klankversje

De leerkracht leest het klankversje voor dat bij de klank hoort.

Tabel 9: Klankles 4

Vorbereitung klankles 5

Uit de observatie van klankles 3 blijkt dat de betrokkenheid erg hoog was. Daarom blijft de opzet voor klankles 5 hetzelfde. In plaats van het klankversje wordt de activiteit afgesloten met een liedje. Deze werkvorm zorgde voor een hoge betrokkenheid en de leerkracht gaf tijdens het interview van klankles 3 aan graag weer te oefenen door middel van een liedje. Naar aanleiding van het interview krijgt de leerkracht extra uitleg over het gebruik van de klanktafel.

Klankles 5 eu

eu

Lesdoelen:

De kleuters oefenen met het verstaan van /eu/

De kleuters oefenen met het produceren van /eu/

Materialen:

- Voeldoos met knuffel reus	- Symbool voor luisteren	- Bak met concrete voorwerpen /eu/ (bijv. reus, veulen, keuken, sleutel, neus, keutels,....)	- Liedje: 'Ik ben een reus' https://www.youtube.com/watch?v=C-qRZvmx0Rs
- Afbeelding reus	- Groot leeg vel		
- Klanksymbool /eu/	- Voor iedere kleuter een klein spiegeltje		
- Symbool voor praten			

Inleiding (5 minuten)

Spannende opening

De leerkracht zet de voeldoos in het midden van de kring. Ze laat alle kleuters voelen zonder te kijken. De kleuters mogen nog niet vertellen wat ze gevoeld hebben. Als iedereen heeft gevoeld, wordt er geraden wat er in de doos zit. De leerkracht haalt het voorwerp mysterieus uit de doos.

Introduceren horen van de /eu/ + benoemen doel

De leerkracht neemt de reus en zegt: 'Dit is een reus, reus'. De leerkracht pakt het plaatje van de reus en zegt: 'Hier zie je een plaatje van een reus. Luister goed. /Eu/ in reus'.
Leerkracht wijst op haar mond en spreekt /eu/ een aantal keer overdreven uit. ' /Eu/, de klank van de week is /eu/. /Eu/ in reus. We leren vandaag het zeggen en horen van /eu/'.

Kern (8 minuten)

Herhaling symbool voor spreken

Leerkracht neemt klanksymbool /eu/ en vraagt aan een kleuter: 'Zeg eens /eu/'. Terwijl de kleuter dit zegt houdt de leerkracht het klanksymbool bij de mond van de kleuter. De leerkracht zegt: '(Naam kleuter) zegt /eu/'. Dit wordt bij andere kleuters herhaald. Leerkracht laat het symbool voor praten zien en plakt dit op een groot vel.

Introductie symbool voor luisteren

De leerkracht vraagt een aantal kleuters om /eu/ te zeggen. Terwijl een kleuter dit zegt, houdt de leerkracht het klanksymbool bij het oor van een andere kleuter en daarna bij andere kleuters. U zegt: '(Naam kleuter) zegt /eu/'. De leerkracht wijst naar haar mond. Dan zegt de leerkracht: 'Wij horen /eu/' en de leerkracht wijst naar haar oren. De leerkracht laat het symbool voor luisteren zien en plakt dit op het klankvel.

Introduceren produceren van de /eu/

De kleuters krijgen allemaal een klein spiegeltje. De leerkracht doet de klank een paar keer voor en wijst op de kenmerken van de klank. De kleuters zeggen de klank na, terwijl ze in de spiegel kijken. Vervolgens pakt de leerkracht een bak met concrete voorwerpen. De kleuters halen één voor één een voorwerp uit de bak. De leerkracht benoemt het voorwerp, de kleuters zeggen het na. Daarbij gebruiken de leerkracht en de kleuters het spiegeltje om de klank te oefenen.

Afsluiting (2 minuten)

Klankhoek

De kleuters zetten de voorwerpen één voor één op de klanktafel. Hierbij worden de namen van de voorwerpen genoemd. De kleuters zeggen de woorden na.

Liedje

De leerkracht zingt samen met de kleuters het refrein van: 'Ik ben een reus'.

Tabel 10: Klankles 5

Vorbereiding klankles 6

Klankles 4 duurde te lang. Volgens de data van de Leuvense betrokkenheidsschaal (paragraaf 4.3.1) waren de kleuters erg betrokken tijdens het spelen van memorie. De daarop volgende activiteit waarbij de kleuters de kaartjes terug moesten geven, zorgde ervoor dat de 'les' te lang duurde. Voor klankles 6 staat het spelen van memorie centraal. De inleiding is kort gehouden en de afsluiting is het zingen van een liedje. Het liedje zorgde voor een hoge betrokkenheid bij de kleuters in klankles 4.

Klankles 6 eu

eu

Lesdoelen:

De kleuters oefenen met het verstaan van /eu/
De kleuters oefenen met het produceren van /eu/

Materialen:

Deze les moet rondom de klanktafel uitgevoerd worden.

Op de klanktafel staan de volgende materialen:

- Klankvel met daarop symbool voor luisteren, praten, klanksymbool en de afbeelding 'reus'.
- Concrete voorwerpen /eu/: (bijv. reus, veulen, keuken, sleutel, neus, keutels,....)
- Klankversie /eu/: 'Kijk mijn letter!'

Overige materialen:

- Memorie met plaatjes van woorden met /eu/.
- Liedje: 'Ik ben een reus'
<https://www.youtube.com/watch?v=C-gRZvmxORs>

Inleiding (5 minuten)

Doel benoemen

Leerkracht pakt het klankvel erbij en zegt: 'We oefenen vandaag het horen van /eu/ van reus (leerkracht wijst naar symbool voor luisteren op klankvel) en het zeggen van /eu/ van reus' (leerkracht wijst op symbool voor praten op het klankvel).

Klanktafel

De leerkracht benoemt de voorwerpen van de klanktafel. De kleuters zeggen deze tegelijkertijd na.

Klankversie

Op de klanktafel staat ook het klankversie van /eu/. De leerkracht leest deze 2x voor.

Kern (10 minuten)

Memorie

De leerkracht legt de memoriekaartjes onderste boven op de vloer. De kleuters mogen om de beurt twee kaartjes omdraaien. De leerkracht spreekt het woord van de afbeeldingen duidelijk uit en wijst daarbij op haar mond. Ze stimuleert alle kleuters om de woorden na te zeggen. Bij twee dezelfde plaatjes mag de kleuter de kaartjes houden en opnieuw twee kaartjes omdraaien.

Afsluiting (2 minuten)

Herhalen liedje

De leerkracht zingt samen met de kleuters het liedje: 'Ik ben een reus'.

Tabel 11: Klankles 6

4.2 Hoe verloopt het inzetten van klankonderwijs?

Na iedere klankles wordt de les geëvalueerd aan de hand van een semi-open interview. De interviews worden door de onderzoeker woordelijk getranscribeerd en gecodeerd. De transcripties en coderingen zijn bij de onderzoeker op te vragen. Ieder interview is door middel van de coderingen samengevat in een tabel (bijlage D). Onderstaand worden de resultaten van de interviews woordelijk samengevat.

4.2.1 Vorbereiding

Het is voordelig dat de lesbeschrijvingen uitgebreid, precies en duidelijk zijn. Op de lesbeschrijvingen staan het doel en de beschrijving van de les. Dit wordt door de leerkrachten en de onderwijsassistente als prettig ervaren. De lessen zijn helder opgedeeld in de inleiding, de kern en de afsluiting. Hierdoor zijn de lesbeschrijvingen overzichtelijk. De lessen zijn kort maar duidelijk uitgeschreven. De leerkrachten kunnen lezen wat zij moeten doen. Hierdoor kunnen zij een beeld vormen van de les. Het is prettig als de

leerkrachten/onderwijsassistent de les eerder ontvangt dan een dag van te voren. Er moet namelijk veel materiaal verzameld/ klaargelegd worden en er moet aan veel zaken worden gedacht. Hierdoor is de kans tot vergeten van werkvormen aanwezig.

4.2.2 Lesduur

De lesduur van maximaal 15 minuten is goed. Er is voldoende tijd om de werkvormen goed uit te voeren. Wanneer de lesduur langer is dan 15 minuten, zorgt dit voor een lagere betrokkenheid.

4.2.3 Werkvormen

De leerkrachten en onderwijsassistenten ervaren de werkvormen als afwisselend, activerend en passend bij kleuters. De werkvormen zijn leerzaam en zorgen voor een goede oefening waarbij de klanken vaak herhaald worden. De betrokkenheid wordt over het algemeen als hoog ervaren, mits de activiteiten niet te lang duren. De leerkrachten en onderwijsassistenten merken dat een nieuwe klank voor de kleuters interessant is en dat eerder aangeboden klanken herkend worden. Tijdens werkvormen met een verrassingselement (mand met voorwerpen, oogjes in een doosje, voeldoos) zijn de kinderen erg nieuwsgierig (figuur 5) wat hen uitnodigt tot hoge betrokkenheid en deelname aan de les. De lessen zijn duidelijk voor de kleuters. De visuele ondersteuning door middel van tastbare materialen en afbeeldingen/symbolen is prettig. De werkvormen die de leerkrachten niet willen missen zijn: het zingen van een liedje, memorie, de voeldoos, het introduceren van de klank met de symbolen voor luisteren en spreken en het klankversje. De lessen zijn voor de leerkracht en de onderwijsassistenten wennen. Voor de kleuters zijn sommige werkvormen, zoals stijgen en dalen, lastig. Zoals aangegeven is de betrokkenheid lager als de les langer dan 15 minuten duurt. Vooral de herhalingsles is gevoelig voor lagere betrokkenheid, waardoor de kleuters andere dingen gaan doen. De klanktafel vraagt meer aandacht. Deze kan verdiept worden door kleuters eigenaar te maken van de klanktafel.

4.2.4 Materialen

Over de materialen zijn de leerkrachten en de onderwijsassistenten positief. Ze zien de materialen niet als belasting maar als aanvulling, omdat het zorgt voor visuele ondersteuning bij de kleuters. De symbolen voor luisteren en spreken werken verbazingwekkend goed en leggen de focus op het luisteren en praten. Ook de tastbare materialen zorgen voor visuele ondersteuning en voor de koppeling naar de afbeeldingen. De klanktafel waarop het concreet materiaal staat, wordt gezien als toevoeging zodat de klanken dagelijks terug kunnen komen. Het materiaal zorgt voor actieve deelname aan de les (figuur 6). De leerkracht van les 1 geeft aan het goed te vinden dat de kleuters de klank in de spiegel kunnen zien. Verder vindt zij het erg leuk dat ze haar gitaar tijdens de les kan gebruiken. De leerkrachten moeten erg wennen aan de hoeveelheid materialen. Dit zorgt er namelijk voor dat ze veel moeten nadenken over de volgorde van de les en de te gebruiken materialen. Het verloop van de les is nog niet ingeslepen.

Onderwijsassistent: *'Ik heb een hele mooie doos, en ik denk dat er iets inzit' (leerkracht schut met de doos).*

L: *'Hu'*

Ma fluistert: *'Een cadeautje'*

Onderwijsassistent: *'Ik denk dat er een spelletje in zit. Zullen we eens kijken?'*

Ma: *'Snoepjes!'*

L: *'Echt niet!'*

Allemaal: *'Kaartjes!'*

Figuur 5: Spannende lesopening

M: *'Een olifant'*

Onderwijsassistent: *'Een olifant. Goed zo!'*

Ma: *'Olifant!'*

Y: *'Juffrouw, ik heb keertje in dierentuin olifant gezien. Heel groot'.*

L: *'Olifant'*

E: *'Ik ook!'*

Figuur 6: Werkvorm voorwerpen uit doos pakken

4.2.5 Suggesties

Aan het eind van ieder interview werd de vraag gesteld welke suggesties de leerkrachten/onderwijsassistente hadden voor een volgende les. Zij geven aan het prettig te vinden dat er veel afwisselende spelletjes worden gebruikt. Ze ervaren de korte maar krachtige lessen als prettig. De leerkrachten sluiten de lessen graag af met een versje of liedje. Deze punten zien zij graag terug in de volgende lessen. De onderwijsassistente vindt het prettig dat de onderzoeker de lessen van te voren met haar doorneemt. Dit geeft haar houvast tijdens de les. Verder hebben de leerkrachten/onderwijsassistente als suggestie om zowel kleuters uit groep 1 als groep 2 klankonderwijs aan te bieden. Ze willen meer klanken aanbieden en de klankdoos inzetten. Om verveling tegen te gaan stelt de onderwijsassistente voor om meer tijd tussen de lessen te plannen.

4.3 Hoe ervaren de kleuters de klanklessen ter bevordering van het fonologisch bewustzijn?

4.3.1 Data Leuvense betrokkenheidsschaal

Aan de hand van de Leuvense betrokkenheidsschaal (Laevers, Depondt, Nijsmans, & Stroobants, 1993) wordt gemeten hoe de kleuters de activiteiten voor de bevordering van het fonologisch bewustzijn ervaren. Een activiteit is ontwikkeling bevorderend als deze een hoge betrokkenheid bij het kind creëert (Laevers, Depondt, Nijsmans, & Stroobants, 1993). De schaalwaarden die worden gebruikt zijn 1, 2, 3, 4 en 5. 1 betekent geen betrokkenheid, 2 is een lage betrokkenheid, 3 is een matige betrokkenheid, 4 is een hoge betrokkenheid en 5 is een maximale betrokkenheid. Het toekennen van de schaalwaarden doet de onderzoeker aan de hand van bijlage E (schema schaalwaarden Leuvense betrokkenheidsschaal). Tabel 12 weergeeft de schaalwaarden per les en per respondent.

Klankles 1: 22 februari 2019

	Introductie ui + spiegel	(klank) symbolen aanbieden	Klankversje	Materialen ui	Woordkaartjes ui	Liedje zingen	Opmerkingen
	0:00-3:00 minuten	3:00-6:00 minuten	6:00-9:00 minuten	9:00 – 12:00 minuten	12:00-15:00 minuten	15:00-18:00 minuten	
L	-	-	-	-	-	-	Ziek
Y	-	-	-	-	-	-	Ziek
E	3	4	3	3	3	4	
M	-	-	-	-	-	-	Ziek
Ma	3	4	3	3	3	4	

Klankles 2: 15 maart 2019

	Voorwerpen uit doos halen + doel benoemen	Woorden klankvel herhalen	Stijgen en dalen + herhalen klankversje	Klankvel met spiegeltjes + liedje	Opmerkingen
	0:00-3:00 minuten	3:00-6:00 minuten	6:00-9:00 minuten	9:00 – 12:00 minuten	
L	4	4	4	4	
Y	4	4	4	3	
E	-	-	-	-	Ziek
M	-	-	-	-	Ziek
Ma	4	4	4	4	

Klankles 3: 16 april 2019					
	Doosje met oogjes + introductie oo	Symbool praten/ luisteren	Oo produceren spiegel + voorwerpen	Klanktafel + Klankversje	Opmerkingen
	0:00-3:00 minuten	3:00-6:00 minuten	6:00-9:00 minuten	9:00 – 12:00 minuten	
L	5	5	5	5	
Y	4	4	5	5	
E	5	5	4	5	
M	-	-	-	-	Ziek
Ma	5	5	4	5	

Klankles 4: 7 mei 2019							
	Doos met kaartjes	Kaartjes + Memorie goed leggen	Memorie	Memorie	Memorie kaartjes tellen + terug geven	Kaartjes terug geven	Opmerkingen
	0:00-3:00 minuten	3:00-6:00 minuten	6:00-9:00 minuten	9:00 – 12:00 minuten	12:00-15:00 minuten	15:00-18:00 minuten	
L	4	4	5	4	4	3	
Y	4	5	5	5	5	4	
E	4	4	3	5	4	3	
M	3	4	4	4	4	3	
Ma	3	4	4	4	4	3	

Klankles 5: 13 mei 2019					
	Voeldoos + introduceren klank	Symbool voor praten + symbool voor luisteren + spiegeltje	Spiegeltjes + doos met concrete voorwerpen	Concrete voorwerpen + liedje zingen	Opmerkingen
	0:00-3:00 minuten	3:00-6:00 minuten	6:00-9:00 minuten	9:00 – 12:00 minuten	
L	4	5	5	5	
Y	4	5	4	5	
E	4	5	4	4	
M	4	5	3	3	
Ma	4	5	3	4	

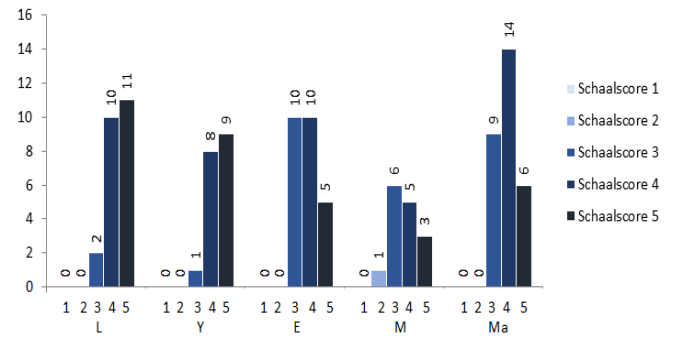
Klankles 6: 17 mei 2019						
	Herhalen klankblad+ voorwerpen klanktafel	Klankversje + start memorie	Memorie	Memorie afmaken + gewonnen kaartjes tellen	Liedje herhalen	Opmerkingen
	0:00-3:00 minuten	3:00-6:00 minuten	6:00-9:00 minuten	9:00 – 12:00 Minuten	12:00-15:00 minuten	
L	4	3	5	5	5	
Y	-	-	-	-	-	Ziek
E	3	3	3	3	4	
M	2	3	4	5	4	
Ma	3	3	5	5	3	

Tabel 12: Data Leuvense betrokkenheidsschaal

4.3.2: Gemiddelde betrokkenheidsschaalscores per respondent

De gemiddelde betrokkenheid per respondent wordt gemeten aan de hand van de datagegevens van tabel 12. In figuur 7 is per respondent weergegeven hoe vaak hij/zij tijdens alle observatiemomenten schaalscore 1, 2, 3, 4 of 5 heeft gescoord. Vanuit figuur 7 kan een gemiddelde betrokkenheid worden berekend. Zo heeft L een

totaal score van 101 ($3 \times 2 + 4 \times 10 + 5 \times 11$). L heeft 23 observatiemomenten gehad. Dat betekent dat haar gemiddelde betrokkenheidsscore 4,4 is ($101 : 23 = 4,4$). Y heeft ook een gemiddelde betrokkenheidsscore van 4,4. E heeft een gemiddelde betrokkenheidsscore van 3,8 en Ma heeft een betrokkenheidsscore van 3,9. M is veel lessen ziek/afwezig geweest. Dit maakt dat hij/zij minder observatiemomenten heeft gehad dan de andere respondenten. M heeft een gemiddelde schaalscore van 3,6.

Figuur 7: Gemiddelde betrokkenheidsscores per respondenten

Hoofdstuk 5 Conclusie

In dit hoofdstuk wordt naar aanleiding van de data-analyse uit hoofdstuk 4 antwoord gegeven op de 3 deelvragen (paragraaf 5.1, 5.2 en 5.3). Deze antwoorden vormen samen het antwoord op de hoofdvraag (paragraaf 5.4).

5.1 Deelvraag 1: Op welke wijze worden de activiteiten ter bevordering van het fonologisch bewustzijn voorbereid?

De eerste stap voor het voorbereiden van een klankles is het selecteren van de klanken die de kleuters nog onvoldoende beheersen. Na de afname van de nulmeting bleek dat de verwachtingen betreft de gekende klanken van de kleuters niet juist waren. De klanken die bij de meeste kleuters onbekend waren, zijn de /ui/, /oo/, /eu/. Deze drie klanken stonden centraal tijdens de klanklessen.

De methodiek van de leerlijn Klank en letter uit 'Zien is Snappen' (Coenen & Heijdenrijk, 2017) vormde de basis voor de klanklessen. Grofweg zijn er per klank twee klanklessen: een instructieles en een herhalingsles. Klankles 3 en 5 toonden aan dat de instructieles volgens een vast schema (tabel 13) vorm gegeven kan worden.

	<i>Werkvormen</i>	<i>Materialen</i>
INLEIDING (5 minuten)	Spannende opening Een opening waarbij de kleuters nieuwsgierig worden gemaakt. Denk bijvoorbeeld aan werkvormen waarbij de kleuters iets nog niet kunnen zien, zoals een voeldoos, of doosjes waar iets in zit, voorwerpen die verstopt zijn onder een deken, enzovoorts.	
	Introduceren horen van de klank Leerkracht laat horen welke klank de kleuters gaan leren	Concreet materiaal passend bij de afbeelding van de leesmethode. Bijvoorbeeld een knuffel uil bij de afbeelding uil van VLL.
	Doel benoemen Leerkracht benoemt dat de kleuters vandaag een nieuwe klank gaan leren	
KERN (8 minuten)	Symbool voor spreken Leerkracht introduceert het symbool voor spreken	Klanksymbool, symbool voor praten
	Symbool voor luisteren Leerkracht introduceert het symbool voor luisteren	Klanksymbool Symbool voor luisteren Klankvel
	Introduceren produceren van de klank Kleuters oefenen de klank in de spiegel aan de hand van concrete voorwerpen	Kleine spiegeltjes Concrete voorwerpen
AFSLUITING (2 minuten)	Klankhoek De concrete voorwerpen worden in de klankhoek geplaatst.	Concrete voorwerpen
	Klankversje/liedje/andere werkvorm	

Tabel 13: Lesbeschrijving instructieles

Voor de herhalingsles is geen vast schema voor handen. Vanuit klankles 2, 4 en 6 blijkt dat het belangrijk is om de les kort te houden. Het spelen van één spel, zoals stijgen/dalen, memorie, het herhalen van het klankversje of het herhalen van het liedje is genoeg. Memorie kunnen de kleuters

met een taalmaatje in de klankhoek spelen. Het is niet noodzakelijk om van de herhalingsles een hele les te maken. Tijdens het ontwerpen van de lessen zou rekening worden gehouden met de visie van de onderzoeksschool, een bij kleuters passend onderwijsaanbod en het thematisch werken. Doordat de afbeeldingen van de klankwoorden (uil, oog, reus) uit de methode Veilig leren lezen kwamen, was het lastig om aan te laten sluiten bij de geplande thema's.

5.2 Deelvraag 2: Hoe verloopt het inzetten van het klankonderwijs?

Zoals eerder genoemd zijn de lessen van het klankonderwijs grofweg in twee lessen te onderscheiden, namelijk de instructieles waarin een nieuwe klank wordt aangeboden en de herhalingsles waarin de eerder aangeboden klank wordt herhaald. De interviews met de groepsleerkracht of onderwijsassistente zijn te verdelen in vijf categorieën: De voorbereiding, de lesduur, de materialen en de suggesties van de leerkracht. Per categorie worden conclusies getrokken die het verloop van het inzetten van het klankonderwijs weergeven.

5.2.1 De voorbereiding

De lesbeschrijvingen worden vanaf klankles 1 als prettig ervaren, doordat deze overzichtelijk, uitgebreid, precies en kort zijn. Alle elementen die erop moeten staan, staan erop. De klanklessen vragen veel voorbereidingstijd omdat er veel materiaal verzameld en klaargelegd moeten worden.

5.2.2 Lesduur

De duur van een les mag maximaal 15 minuten zijn. Een les die langer dan 15 minuten duurt, zorgt voor een lagere betrokkenheid.

5.2.3 Werkvormen

De volgende werkvormen zijn door de hoge betrokkenheid ontwikkeling bevorderend:

- Introductie van een nieuwe klank door middel van concreet materiaal en de afbeelding van de klank uit VLL
- Aanbieden van het klanksymbool en de symbolen voor luisteren/praten
- Werkvormen met een verrassingselement (voeldoos, mand waarvan de kleuters de voorwerpen nog niet kunnen zien, het krijgen van een 'cadeautje', zoals de oogjes in het doosje (klankles 3))
- Zingen van een liedje
- Memorie
- klankversje

De werkvorm stijgen/dalen vraagt meer oefening. Dit vonden de kleuters nog lastig. De klanktafel werd alleen tijdens de klanklessen gebruikt. Het gebruik van de klanktafel vraagt extra aandacht. Tot slot is er meer onderzoek nodig naar de invulling van een herhalingsles. Deze is namelijk gevoelig voor een lagere betrokkenheid en opener in te vullen.

5.2.4 Materialen

De materialen hebben toegevoegde waarde. Deze bieden visuele ondersteuning en nodigen uit tot deelname aan de les. De spiegel zorgt bij de kleuters voor bewustwording van de mondstanden bij een klank. De leerkrachten en onderwijsassistente moeten wennen aan de hoeveelheid van de materialen. Dit zorgde ervoor dat ze moeten nadenken over de volgorde van de les en de bijpassende materialen. Dit is een kwestie van de lessen vaker geven en de lessen zelf voorbereiden.

5.2.4 Suggestie

De leerkrachten en onderwijsassistente hebben een aantal suggesties voor een mogelijk vervolg van klanklessen. Zij willen groep 1 en 2 tijdens de klanklessen combineren. Verder willen ze meer klanken aanbieden. De onderwijsassistente stelt voor om meer tijd tussen de lessen te plannen om verveling

tegen te gaan. Dit voorstel raad ik niet aan. Voor de verwerking is het belangrijk dat de klanken regelmatig herhaald worden. Ik verwacht dat na meer onderzoek naar de invulling van de herhalingslessen de verveling afneemt. Daarbij verwacht ik dat de betrokkenheid van de kleuters hoger wordt als de leerkrachten en onderwijsassistenten extra NT-2 scholing hebben gevolgd, zodat zij beter op de taalbehoeften van de kleuters in kunnen spelen en meer kunnen variëren met materialen en werkvormen.

De inzet van het klankonderwijs was een proces waarin de plan – act–observe- reflect cyclus (Carr & Kemmis, 1986) voortdurend is doorlopen. De voorbereiding, tijdsduur en materialen hadden gedurende het onderzoek weinig aanpassingen nodig. De werkvormen is een trial & error proces geweest. Voor de instructies leverde dit een basisles op die voor alle klanken ingezet kan worden. Zowel voor de inzet van de klanktafel als voor de invulling van de herhalingsles is extra onderzoek nodig.

5.3 Deelvraag 3: Hoe ervaren de kleuters de klanklessen ter bevordering van het fonologisch bewustzijn?

In paragraaf 4.3.2 zijn aan de hand van de Leuvense betrokkenheidsschaal gemiddelde betrokkenheidsscores berekend. L en Y hebben gemiddeld een betrokkenheid van 4,4. Dit betekent dat zij gemiddeld een hoge betrokkenheid hadden tijdens de klanklessen. Zij hebben voornamelijk schaalscore 4 en 5 gekregen. E heeft gemiddeld een betrokkenheidsscore van 3,8 en Ma heeft een gemiddelde betrokkenheidsscore van 3,9. Zij hebben allebei momenten van matige/schijnbetrokkenheid laten zien die zich afwisselden in hoge en maximale betrokkenheid. Dit betekent dat zij overwegend op niveau 4 (hoge betrokkenheid) hebben gezeten. M heeft een gemiddelde schaalscore van 3,6. Dit betekent dat hij/zij afwisselend matig en hoog betrokken was.

De hoge betrokkenheidsscores van L en Y geven aan dat zij de klanklessen positief hebben ervaren. Ma en E hebben de klanklessen wisselend ervaren, maar over het algemeen positief. M heeft een gemiddelde betrokkenheidsscore en heeft de klanklessen matig tot positief ervaren. Gezien de hoge betrokkenheid kan geconcludeerd worden dat de klanklessen ontwikkeling bevorderend zijn.

5.4 Op welke wijze kan klankonderwijs het fonologisch bewustzijn voor successief meertalige kleuters uit groep 1 versterken?

Het starten van klankonderwijs begint met het in kaart brengen van de beginsituatie: welke klanken kennen de kleuters wel en welke niet? Dit kan door middel van een nulmeting. Vervolgens worden de klanken geselecteerd die aangeboden worden. Tabel 13 toont een basisles die gebaseerd is op de methodiek van de leerlijn Klank en letter uit 'Zien is snappen' (Coenen & Heijdenrijk, 2017) voor het aanbieden van nieuwe klanken. Bij de herhalingsles is het belangrijk om deze kort te houden door het spelen van één spelletje, zoals memorie of stijgen/dalen.

Tijdens de klanklessen is het belangrijk dat de kleuters betrokken zijn. Een activiteit is ontwikkeling bevorderend als deze een hoge betrokkenheid wekt bij het kleuters (Laevers, 1987). Daarom mogen de klanklessen maximaal 15 minuten duren. Werkvormen met een verrassingsmoment, zoals de voelendoos, zijn hiervoor geschikt. Ook de werkvormen: introductie van een nieuwe klank, aanbieden van het klanksymbool, aanbieden van de symbolen voor luisteren/praten, zingen, memorie, en een klankversje stimuleren een hoge betrokkenheid. Het gebruik van concreet materiaal, de symbolen voor luisteren en praten, het klanksymbool en de spiegeltjes zijn visueel ondersteunend en dragen bij aan een hogere betrokkenheid. Deze mogen niet ontbreken bij een klankles.

Hoofdstuk 6 Discussie en aanbevelingen

De conclusies naar aanleiding van het onderzoek zijn naar verwachting. De verwachting van de onderzoeker was dat klankonderwijs een aanvulling kan zijn voor het verbeteren van het fonologisch bewustzijn van successief meertalige kleuters op de onderzoeksschool. Tijdens de oorspronkelijke opzet van het onderzoek voerde één groepsleerkracht de klanklessen uit. Door langdurig ziekteverlof van deze leerkracht was deze opzet niet haalbaar. Hierdoor heeft leerkracht 1 klankles 1 gegeven, leerkracht 2 klankles 2 en 3 en de onderwijsassistente klankles 4, 5 en 6. Dit met het gevolg dat de leerkrachten en de onderwijsassistente niet hebben ervaren hoe ze zelf een klankles kunnen voorbereiden. Hierdoor zal de voortgang van het klankonderwijs belemmerd kunnen worden. Een voordeel is dat de beleving van de lessen betrouwbaarder is, doordat ze door verschillende personen zijn ervaren. Idealistisch zou er iedere week één klankles worden gegeven. Wegens de uitval van de leerkracht van groep 1-2 en door persoonlijke omstandigheden van de onderzoeker was dit niet haalbaar. Dit kan gevolgen hebben voor de ingevulde Leuvense betrokkenheidsschaal, omdat er langere perioden tussen zaten.

Een volgende kanttekening op het onderzoek is het klanken aanbod. Sommige kleuters hebben klanken aangeboden gekregen die ze volgens de nulmeting al beheersen. In de praktijk is dit niet aan te raden. Zij hebben aan deze klanklessen deelgenomen om de betrokkenheid te meten. De validiteit van de observaties aan de hand van de Leuvense betrokkenheidsschaal had vergroot kunnen worden door een tweede persoon (met ervaring betreffende de Leuvense betrokkenheidsschaal) de Leuvense betrokkenheidsschaal in te laten vullen, zodat de observaties vergeleken konden worden. Daarbij is tijdens het onderzoek gebruik gemaakt van interviews. Door de interviews semi-open te maken is de validiteit hoger. De interviews zijn getranscribeerd, gecodeerd en uitgewerkt. De resultaten van de interviews zouden betrouwbaarder zijn als deze met de geïnterviewden besproken waren.

Het verbeteren van het fonologisch bewustzijn voor successief meertalige kleuters zou gezien de leesresultaten en de populatieverandering een van de prioriteiten van de onderzoeksschool moeten zijn. Uit het onderzoek blijkt dat het voor meertalige kleuters niet vanzelfsprekend is dat zij alle Nederlandse klanken kunnen onderscheiden en produceren. Dit hebben zij nodig om te leren lezen en spellen. Het onderzoek concludeert dat het klankonderwijs zou passen binnen het kleuteronderwijs op de onderzoeksschool. In dit onderzoek ligt de focus op de methodiek Klank en letter uit 'Zien is Snappen' gebaseerd op de visie van Coenen & Heijdenrijk (2017). Deze focus is gelegd omdat er weinig verschillende bronnen over het klankonderwijs beschikbaar zijn. Ondanks dat de methodiek 'Zien is Snappen' niet wetenschappelijk bewezen is, maken eerste opvangscholen hier gebruik van. Tijdens dit onderzoek zijn een aantal klanklessen uitgeprobeerd en deze blijken ontwikkeling bevorderend te zijn. De onderzoeksschool wordt aangeraden om in samenwerking met externe professionals kritisch naar het NT-2 onderwijsaanbod te kijken voordat het besluit wordt genomen om het klankonderwijs daadwerkelijk in het onderwijsaanbod op te nemen. Het is onrealistisch om te verwachten dat het invoeren van klankonderwijs automatisch leidt tot betere leesresultaten. Klankonderwijs is een klein onderdeel van het onderwijsaanbod aan successief meertalige kleuters. Dit houdt in dat de aandacht niet alleen op klankonderwijs moet liggen, maar ook op andere taalaspecten, zoals woordenschat.

Indien de onderzoeksschool ervoor kiest om gebruik te maken van de methodiek van de leerlijn Klank en letter uit 'Zien is Snappen' (Coenen & Heijdenrijk, 2017) is het aan te bevelen om verder onderzoek te doen naar de invulling van de herhalingslessen en de inzet van de klanktafel. Daarbij is het advies om de methodiek door te trekken naar de groepen 2, 3 en 4. In de groepen 5 tot en met 8 kan gebruik worden gemaakt van 'De Bovenkamer' (Coenen, 2015). Tijdens dit proces is ondersteuning en scholing door externe professionals op het gebied van NT-2 onderwijs aan te bevelen. Er zijn meerdere methoden en visies op NT-2 onderwijs dan de methodieken 'Zien is Snappen' en 'De Bovenkamer'. Het

advies is daarom om breed te oriënteren naar externe professionals op het gebied van NT-2 onderwijs.

Gezien de resultaten wordt ook aangeraden dat de onderzoeksschool naast de extra NT-2 scholing kritisch naar het onderwijsaanbod van het fonologisch bewustzijn, het fonemisch bewustzijn en het leesonderwijs in groep 3 gaat kijken. De onderzoeksschool is in het bezit van Spreekbeeld (Vonk, 2004) (een methode om de klank-tekenkoppeling aan te leren en te oefenen door middel van klankgebaren) en van de werkmap fonemisch bewustzijn (Huijbregts, Förner, & de Wit, 2011). In de kleutergroepen worden deze niet gebruikt. In groep 3 wordt Spreekbeeld wel gebruikt. Het zou een mooie aanvulling voor groep 2 en 3 zijn als Spreekbeeld gecombineerd kan worden met het klankonderwijs. Het verbeteren van het fonologisch en fonemisch bewustzijn is een groot onderwerp. Tijdens het filteren van het onderwerp voor dit onderzoek is de focus op het klankonderwijs gelegd, zodat het onderzoek zich richt op de successieve meertalige leerlingen.

Dankwoord

Het praktijkonderzoek is geschreven in de periode september 2018 tot en met juni 2019 in het kader van het afronden van de opleiding Master Educational Needs aan Fontys OSO te Tilburg.

Mijn dank gaat uit naar de onderzoeksschool die mij de mogelijkheid heeft gegeven om het onderzoek uit te voeren. Daarnaast gaat mijn dank naar de respondenten, voor de deelname aan het onderzoek. Omdat zij zich hebben laten filmen en duidelijke antwoorden hebben gegeven tijdens het interview. Verder gaat mijn dank uit naar mijn werkplekbegeleider van de onderzoeksschool en de afstudeerbegeleider van Fontys OSO, voor de begeleiding en de feedback. Tot slot gaat mijn dank uit naar mijn critical friends, die mij motivatie, aanmoediging en feedback hebben gegeven. Zonder de medewerking van bovengenoemde personen had ik dit onderzoek niet kunnen voltooien.

Etten-Leur, juni 2019

Claudia Maas

Literatuurlijst

- Alkema, E., Kuipers, J., Lindhout, C., & Tjerkstra, W. (2015). *Meer dan onderwijs* (8 ed.). Assen: Koninklijke van Gorcum.
- AVI en DMT. (z.j.). Opgeroepen op juni 7, 2019, van Cito: <https://www.cito.nl/onderwijs/primair-onderwijs/lvs-toetsen/toetsen/avi-dmt>
- Carr, W., & Kemmis, S. (1986). *Becoming Critical. Education, Knowledge and Action Research*. . London/Philadelphia: The Falmer Press.
- Coenen, J. (2015). *De bovenkamer. Een kleurrijke grammatica van het Nederlands*. Rotterdam: Bazalt Educatieve Uitgaven.
- Coenen, J., & Heijdenrijk, M. (2017). *Zien is snappen. Grip op lessen Nederlands voor anderstalige kinderen*. Rotterdam: Bazalt. .
- de Lange, R., Schuman, H., & Montesano Montessori, N. (2016). *Praktijkgericht onderzoek voor reflectieve professionals*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- De talen na elkaar*. (z.j.). Opgeroepen op decmeber 27, 2018, van Meertalig: <http://www.meertalig.nl/meertaligheid/de-talen-na-elkaar>
- Deming, W. (1989). *Out of the Crisis*. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology Center for Advanced Engineering Studies.
- Expertisecentrum Nederlands. (z.j.). *Les in taal. Kennisplatform Taaldidactiek*. Opgeroepen op juni 5, 2019, van Auditieve vaardigheden: https://www.lesintaal.nl/documents/doc_32728.htm
- Goorhuis, S. (2014). *Peuters en kleuters zijn niet toetsbaar*. Opgeroepen op februari 10, 2019, van <https://wjl-leren.nl/kleuters-toetsen.php>
- Goorhuis, S., & Schaerlaekens, A. (2005). *Handboek taalontwikkeling, taalpathologie en taaltherapie bij Nederlands sprekende kinderen*. Utrecht: Tijdstroom.
- HCO. (2016). *Nieuwkomers starten altijd met klankonderwijs*. Opgeroepen op Januari 3, 2019, van HCO: https://www.hco.nl/images/paginas/indegroep/NT2/klankonderwijs_def.pdf
- Huijbregts, S., Förrer, M., & de Wit, M. (2011). *Werkmap Fonemisch bewustzijn*. Amersfoort: CPS.
- Janssen-Vos, F. (2008). *Basisontwikkeling voor peuters en de onderbouw*. Assen: Koninklijke van Gorcum.
- Klooster, C. (2001). *Leren praten in een tweede taal*. Groningen: ABCG.
- Kuiken, F., & Vermeer, A. (2013). *Nederlands als tweede taal in het basisonderwijs*. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff bv.
- Kuiken, F., Vermeer, A., Appel, R., Kurvers, J., Litjens, P., Mooren, P., et al. (2005). *Nederlands als tweede taal in het basisonderwijs*. Utrecht/Zutphen: Thiememeulenhoff.
- Kvale, S. (1996). *Interviews: An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. . Thousand Oaks: Sage.
- Laan, M. (2014, mei). *De kennis van aankomende docenten over meertaligheid*. Opgeroepen op maart 3, 2019, van Rijksuniversiteit Groningen: <https://www.rug.nl/society-business/science-shops/taal-cultuur-en-communicatie/publicaties/marijke-laan-meertaligheid.pdf>

- Laevers, F. (1987). *Ervaringsgericht werken in de basisschool*. Leuven: Ervaringsgericht onderwijs.
- Laevers, F., Depondt, L., Nijsmans, I., & Stroobants, I. (1993). *De Leuvense betrokkenheidsschaal voor Kleuters. LBS-K. Handleiding bij de videomontage*. Leuven: Centrum voor Ervaringsgericht Onderwijs- V.Z.W.
- Mijnpalen spraakontwikkeling en taalontwikkeling*. (2014). Opgeroepen op december 22, 2018, van Kijk op ontwikkeling: <https://www.kijkopontwikkeling.nl/mijlpalen/mijlpalen-spraakontwikkeling-taalontwikkeling/>
- Penninx, R., Münstermann, H., & Entzinger, H. (1998). *Etnische minderheden en de multiculturele samenleving*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Ramakers, S., Smit, M., Antonissen, B., van Boxmeer, A., van Dijck, E., Moedt, P., et al. (z.j.). *Kleuteruniversiteit*. Opgeroepen op oktober 26, 2018, van <https://www.kleuteruniversiteit.nl/voor-scholen/>
- Spiering, H. (2004). *Taal komt aanwaaien*. Opgeroepen op maart 15, 2019, van nrc: <https://www.nrc.nl/nieuws/2004/09/18/taal-komt-aanwaaien-7702411-a513327>
- Technisch lezen*. (z.j.). Opgeroepen op februari 9, 2019, van Cito: <https://www.cito.nl/onderwijs/primair-onderwijs/lvs-toetsen/toetsen/technisch-lezen>
- Van Druenen, M., Scheltinga, F., Wentink, H., & Verhoeven, L. (2017). *Protocol Preventie van Leesproblemen*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.
- Van Elsäcker, W., Van der Broek, A., Hillen, J., & Peters, S. (2008). *De taallijn. Interactief taalonderwijs in groep 1 en 2*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.
- Van Gelder, F., & Visser, S. (2005). Opgeroepen op december 2018, 7, van <https://www.rug.nl/research/portal/files/2899479/abc05.pdf>
- Van Veen, C., Van Kampen, H., Olijhoek, V., & Stumpel, R. (2012). *Vergelijking tussen het Nederlands en een aantal andere talen*. Opgeroepen op februari 1, 2019, van https://www.nt2.nl/documenten/spreken_op_b2/sprekb2-overz_lastige_klanken.pdf
- Veilig leren lezen*. (z.j.). Opgeroepen op februari 8, 2019, van Zwijsen: <https://www.zwijsen.nl/lesmethoden/veilig-leren-lezen>
- Vonk, Y. (2004). *Spreekbeeld*. Tiel: GGD Rivierenland.
- Wentink, H. (2017). *langetermijneffect klank-letterkoppelingen leesresultaten*. Opgeroepen op maart 15, 2019, van Wij-leren.nl: <https://wij-leren.nl/langetermijneffect-klank-letterkoppelingen-leesresultaten.php>

Bijlagen

- Bijlage A Populatieanalyse
- Bijlage B Toestemmingsbrief
- Bijlage C Vergelijking tussen het Nederlands en een aantal andere talen
- Bijlage D Coderingen interviews
- Bijlage E Schema schaalwaarden Leuvense betrokkenheidsschaal

Bijlage A: Populatieanalyse

Om het aantal successief meertalige leerlingen in kaart te brengen hebben de leerkrachten van desbetreffende groepen gesprekjes met de leerlingen gevoerd. De leerlingen waarvan beiden ouders thuis geen Nederlandse taal spreken, zijn genormeerd met 1. De leerlingen waarbij 1 van de ouders Nederlands spreekt en de ander een andere taal, zijn genormeerd met 0,5.

Groep 1		Groep 2		Groep 3		Groep 4		Groep 5		Groep 6		Groep 7		Groep 8	
Leerling 1	1	Leerling 7	1	Leerling 15	1	Leerling 27	1	Leerling 31	0,5	Leerling 41	1	Leerling 53	0,5	Leerling 60	0,5
Leerling 2	1	Leerling 8	1	Leerling 16	0,5	Leerling 28	1	Leerling 32	1	Leerling 42	1	Leerling 54	0,5	Leerling 61	0,5
Leerling 3	1	Leerling 9	1	Leerling 17	0,5	Leerling 29	0,5	Leerling 33	1	Leerling 43	1	Leerling 55	1	Leerling 62	1
Leerling 4	1	Leerling 10	1	Leerling 18	1			Leerling 34	1	Leerling 44	1	Leerling 56	0,5		
Leerling 5	1	Leerling 11	0	Leerling 19	1			Leerling 35	1	Leerling 45	1				
Leerling 6	1			Leerling 20	1			Leerling 36	1	Leerling 46	1				
Leerling 7	1			Leerling 21	0,5			Leerling 37	1	Leerling 47	0,5				
Leerling 8	1			Leerling 22	1					Leerling 48	0,5				
Leerling 9	1			Leerling 23	1										
				Leerling 24	1										
Totaal successief meertalige kinderen	9	Totaal successief meertalige kinderen	4	Totaal successief meertalige kinderen	8,5	Totaal successief meertalige kinderen	2,5	Totaal successief meertalige kinderen	6,5	Totaal successief meertalige kinderen	7	Totaal successief meertalige kinderen	2,5	Totaal successief meertalige kinderen	2
# kinderen in groep	14	# kinderen in groep	13	# kinderen in groep	19	# kinderen in groep	16	# kinderen in groep	24	# kinderen in groep	21	# kinderen in groep	10	# kinderen in groep	15
% successief meertalige kinderen	64%	% successief meertalige kindere	31%	% successief meertalige kindere	45%	% successief meertalige kindere	16%	% successief meertalige kindere	27%	% successief meertalige kindere	33%	% successief meertalige kindere	25%	% successief meertalige kindere	13%

Tabel 1: Populatieanalyse

Bijlage B: Toestemmingsbrief

06-02-2019

Beste ouders/verzorgers van

Momenteel ben ik bezig met de opleiding Master Educational Needs. Tijdens mijn opleiding leer ik veel over jonge kinderen (kleuters) en taal. Voor het afronden van de opleiding doe ik een onderzoek. Dit onderzoek gaat over kleuters die thuis een andere taal spreken dan Nederlands. Basisschool [REDACTED] wil alle kinderen zo goed mogelijk helpen bij het leren van de Nederlandse taal. Daarvoor is het belangrijk dat de kinderen alle Nederlandse klanken goed kunnen horen en spreken. Voor mijn onderzoek wil ik samen met juffrouw [REDACTED] werkvormen in zetten zodat de klanken worden geleerd. Graag wil ik uw toestemming vragen om uw zoon/dochter mee te laten werken aan het onderzoek. Hij/zij zal onder schooltijd extra onderwijs krijgen op het gebied van de Nederlandse klanken. Door middel van video-observaties en audio-opnames wordt de klankontwikkeling bijgehouden. Aan de hand van deze resultaten wordt besloten of de werkvormen een plaats gaan krijgen binnen ons onderwijs of niet.

De gegevens van de video-observaties en de audio-opnames worden alleen voor het onderzoek gebruikt en zullen alleen voor [REDACTED] en juf Claudia zichtbaar/hoorbaar zijn. Na het afronden van mijn opleiding worden de video-en audio opnames vernietigd.

Wilt u in onderstaande strook aangeven of u wel of geen toestemming geeft voor het deelnemen van uw zoon/dochter aan het onderzoek? Graag ontvang ik deze voor 13 februari 2019 volledig ingevuld retour. U kunt de brief retour brengen door deze aan [REDACTED] te geven (ma-di-do-vrij) of aan mij (di-woe-do).

Bij voorbaat dank.

Met vriendelijke groet,

Claudia Maas,
Leerkracht groep 4
(Di-woe-do)

Graag aankruisen wat van toepassing is:

- ☐ Ik geef toestemming om mijn zoon/dochter deel te laten nemen aan het onderzoek
- ☐ Ik geef geen toestemming om mijn zoon/dochter deel te laten nemen aan het onderzoek

Naam van de leerling:.....

Handtekening:.....

Datum:.....

Bijlage C: Vergelijking tussen het Nederlands en een aantal andere talen

+ Betekent dat de Nederlandse klanken gekend worden in de andere taal.

Taalfamilie																		
Eigenschap																		
	Austro-nesisch	Indonesisch	Vietnamees	Koreaanse	Japanees	Chinees (Kantonese van Hong Kong)	Chinees (Mandarijn)	Turks	Somalisch	Hebreeuws	Arabisch (Marokkaans)	Arabisch (Al Shaam - groter Syrië)	Berber (Amazigh)	Georgisch	Hongaars	Fins	Urdu	Hindi
1 klankpaar o-a <a-aa>																		
2 klankpaar e-e <e-ee>																		
3 klankpaar i-i <i-ie>																		
4 klankpaar o-o <o-oo>																		
5 klankpaar y-y <u-uu>																		
6 de y <uu>																		
7 de ø <eu>																		
8 de sjwa ('stomme e')																		
9 de tweeklank ou <au, ou>																		
10 de tweeklank ei <ei, ij>																		
11 de tweeklank oey <ui>																		
12 klankpaar b-p <b-p>																		
13 klankpaar f-v <f-v>																		
14 klankpaar l-r <l-r>																		
15 klankpaar s-z <s-z>																		
16 de stemloze x <g> of y <ch>																		
17 de ŋ <ng>																		
18 de h <h>																		

Figuur 1: Vergelijking tussen het Nederlands en een aantal andere talen. Door C. van Veen, H. van Kampen, V. Olijhoek en R. Stumpel, 2012, Amsterdam.

Bijlage D: Coderingen interviews

Dit tabel geeft een overzicht van de tops (+) en tips (-) die door de groepsleerkracht zijn aangegeven tijdens de interviews. De interviews worden tevens gebruikt tijdens de voorbereiding van de klanklessen.

	Interview 1	Interview 2	Interview 3	Interview 4	Interview 5	Interview 6
Vorbereiding	+ Uitgebreid/ Precies + Duidelijk - Dag van te voren	+ Kort en krachtig + Benodigdheden, doel, lesverloop - Veel klaarleggen/ aan veel moeten denken	+ Volgorde (inleiding, kern, afsluiting) + Overzichtelijk + Duidelijke beschrijving	+ Duidelijk (inleiding, kern, afsluiting) + Vrij rustig + Niet te lang - Tijdens de les vergeet je dingen omdat iemand anders de les heeft gemaakt	+ Helemaal uitgeschreven + Beeldvormend + Fijne lesbeschrijving	+ Vrij kort + Vrij duidelijk + Beeldvormend
Lesduur	+ Lengte van 15 minuten was goed	+ Kwartier is prima	+ Precies goed + Duurde niet te lang + Tijd om het goed te doen.	- Vrij lang. - Memorie duurde lang.	+ Precies goed	+ Precies lang genoeg
Werkvormen	+ Afwisselende werkvormen + Goede oefening + Dezelfde klank/ herhalen + Hoge betrokkenheid + Zingen + Les is duidelijk voor de kleuters + Visuele ondersteuning - Les is wennen voor de leerkracht	+ Liedje leuk + Mand met voorwerpen nodigt uit + Leerzaam + Ook platte vlak (plaatjes) + Visueel + Betrokkenheid hoog en passend + Klappen activerend + Fysieke werkvormen - Geen gitaar - Stijgen/dalen wennen - Krukjes te hoog	+ Goed betrokken + Erg nieuwsgierig naar inhoud doos + Oogjes daagden uit + Goed bij de kern + Veel oefenen met oo + Beter oefenen dan vorige les + Nieuw = leuk + Versje goede afsluiter - Materiaal op klanktafel leggen geen toegevoegde waarde. Tip: + klanktafel van de kleuters maken door gerichtere activiteit + zelf dingetjes erbij laten zoeken	+ Memorie was leuk. + Betrokkenheid was hoog. + /oo/ herkenbaar voor kleuters + Bij memorie wilden de kleuters graag nazeggen - Aan het eind werd de betrokkenheid lager. Kleuters verveelden zich met woorden nazeggen - Werkvorm kaartjes geven en woorden nazeggen had niet hoeven.	+ Sluit aan bij leerbehoeften van de kleuters + Veel afwisseling gedurende de les + Heel activerend + Onmisbare werkvorm was de voeldoos en de introductie van /eu/ met symbolen + Liedje erbij was perfect	+ Activerende werkvormen + Memorie speelt + Liedje geeft rust en is leuk + Als kleuters aan de beurt zijn bij memorie is enthousiasme hoog + Nieuwe klank is interessant - Kleuters waren soms met andere dingen bezig als ze moesten wachten bij memorie - Wachten bij memorie duurt lang - Betrokkenheid wordt in de loop van de lessen minder, vooral bij de herhalingslessen - Langere periode tussen de lessen laten

	Interview 1	Interview 2	Interview 3	Interview 4	Interview 5	Interview 6
Materialen	+ Gebruik van de gitaar + Visuele ondersteuning + Tastbaar materiaal + Gebruik spiegel zorgt ervoor dat de kleuters de klank kunnen zien + Klanktafel is een mooie aanvulling zodat het dagelijks terug kan komen	+ Toegevoegde waarde +/- Veel materialen	+ Kaartjes luisteren/spreken legden verbazingwekkend focus op luisteren/praten - erg nadenken, welke stappen/materialen eerst? Verloop les is nog niet ingeslepen/geautomatiseerd	+ Fijn om te werken met beeld + Aantrekkelijk om mee te doen. + Niet belemmerd door materialen.	+ Zorgen voor beeldvorming + Koppeling concreet materiaal en afbeeldingen + Gebruik klanktafel was fijn	+ Klankvel, symbolen voor luisteren en praten zijn fijn + Niet belemmerend - Kleuters begrepen het versje uit het boekje niet
Suggesties	+ Gebruik van veel afwisselende spelletjes - Groep 1/2 samen - Meer klanken - Inzet werkvormen met de klankdoos	+ Houd het zo duidelijk. + Kort en krachtig.	+ afsluiten met liedje of versje.	- Toe te voegen werkvormen: liedje, versje. - Samen de voorbereiding doornemen.	+ Activiteit was perfect	- Meer tijd tussen de lessen

Tabel 2: Coderingen interview

Bijlage E: Schema schaalwaarden Leuvense betrokkenheidsschaal

Is er aandacht/activiteit?								
Nee 100% afhaken	In de helft van de tijd 50% afhaken	Gedurende de hele observatieperiode						
Geen activiteit	Vaak onderbroken activiteit	Min of meer aangehouden activiteit/aandacht	Activiteit met intense momenten			Volgehouden intense activiteit		
Signalen?								
Dromerige blik Prutsen Niet taakgericht Anticiperende handelingen	De helft van de tijd geen taakgericht gedrag Dromen, prutsen, babbelen Treuzelen, traag tempo; activiteit rekken Stereotiep gedrag zonder progressie Variant: vrijwel onafgebroken activiteit waarvan de complexiteit in verhouding tot de mogelijkheden van de kleuter zeer laag is. Het simpelste stereotype handelen, maar te weinig om van een echte 'activiteit' te spreken	Onnauwkeurig/nonchalant	Mimiek en houding weerspiegelen een negatieve beleving Symptoomgedrag verraadt spanning/frustratie/onbehagen en gevoelens van weerstand Vb: nagelbijten, wiebelen, met kleding spelen, frutselen, zuchten, aandacht ondersteunen door te prutsen Concentratiemoeilijkheden; korte onderbrekingen of afwezigheid Persistentie omwille van een moeten Bij elk aanbod van activiteit rechtveren met de vinger in de lucht en terug wegzakken als men de beurt niet krijgt. Onrustig gedrag: met de benen wippen, op de stoel ronddraaien, met de vingers op de bank tikken...		Mimiek en houding weerspiegelen een positieve beleving Energie en vlot tempo Intense activiteit Positieve verwoording Persistentie Aandacht groot Extase en vervoering Variant: niveau 5, maar complexiteit voldoet niet. Handelingen zijn routinematig. (vergen geen grote inzet van mentaal vermogen).		Persistentie	
		Neutrale mimiek					Concentratie	
		Minimale concentratie					Nauwkeurigheid	
		Routinematig					Energie	
		'op automatische piloot' of 'motor draaiende houden'.					Positieve verwoording en mimiek	
		Variant: observatieperiodes die uit vrij intense activiteit bestaan (4) maar vaak wordt onderbroken door momenten van niet- activiteit (niveau 1)					Reactietijd	
							Grote ernst tijdens en voldoening na de activiteit	
							Creativiteit	
Soort van aandacht? Motief/bron van de activiteit?		50-75% van de tijd betrokkenheidssignalen		75-100% van de tijd betrokkenheidssignalen				
Routine		Extrinsieke motieven		Intrinsieke motieven				
		Dwang controle	Wilskracht, plichtsbewust	Nood aan actie	Animatie/prestige/ sensatie Entertainment/ontlading	Interessepunten Exploratiebehoefte Weet- en kennisdrang		
Geen betrokkenheid	Lage betrokkenheid	Matige betrokkenheid	schijnbetrokkenheid		Schijnbetrokkenheid	Hoge betrokkenheid	Maximale betrokkenheid	
Score 1	Score 2	Score 3	Score 3*		Score 4*	Score 4	Score 5	

Tabel 3: Schemawaarden Leuvense betrokkenheidsschaal